МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Виконала: студентка 4 курсу
групи 6.0543-с-с2
спеціальності: 054 Соціологія
освітньо-професійної програми
«Соціологія»
Давиденко К.А.

Керівник: доцент кафедри соціології, к.філос.н.,
Бірюкова Т.Ф.

Рецензент: доцент кафедри соціології, к.соц.н.,
Бондаренко О.В.

Запоріжжя – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність 054 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.О. Скворець _____
15 грудня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Давиденко Катерині Анатоліївні

1. Тема роботи (проекту) Соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану
Керівник роботи Бірюкова Т.Ф., к.філос.н.
Затверджені наказом ЗНУ від 12 грудня 2025 року № 1795-с
2. Строк подання студентом роботи 10 червня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи 1. Баліч Н. Соціальні практики та їхня роль у сучасному суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. № 4. С.69-78; 2. Додонова В., Додонов Д. Зміст і структура соціальних практик. *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy*. 2024. Vol. 15 (1). С.126-140; 3. Івчук Ю.Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2 (45). С. 101-111.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Проаналізувати зміст і сутність ключових понять дослідження «соціальні практики», «права військовослужбовців ЗСУ», «воєнний стан». 2. Дослідити стан розробленості проблеми дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану. 3. Визначити підходи і методи дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану. 4. Виявити основні характеристики системи забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в сучасній Україні. 5. Дослідити особливості соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в Україні. 6. Обгрунтувати а аналіз документів як метод дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців в умовах воєнного стану. 7. Здійснити аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження. 8. Запропонувати шляхи оптимізації соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бірюкова Т.Ф, доцент кафедри соціології	05.01.26	05.01.26
Розділ 2	Бірюкова Т.Ф, доцент кафедри соціології	10.02.26	10.02.26
Розділ 3	Бірюкова Т.Ф, доцент кафедри соціології	07.04.26	07.04.26

7. Дата видачі завдання 15 грудня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Грудень 2025	*виконано*
2.	Опрацювання наукових джерел	Грудень 2025	*виконано*
3.	Робота над вступом	Січень 2026	*виконано*
4.	Робота над першим розділом	Січень 2026	*виконано*
5.	Робота над другим розділом	Лютий 2026	*виконано*
6.	Проведення соціологічного дослідження	Березень 2026	*виконано*
7.	Робота над третім розділом	Квітень 2026	*виконано*
8.	Робота над висновками	Травень 2026	*виконано*

Студентка _____ К.А. Давиденко

Керівник роботи (проекту) _____ Т.Ф. Бірюкова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Сорокіна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 77 сторінок, 63 позиції у списку літератури, 2 додатків.

СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ, ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ ЗСУ, ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ, СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, УМОВИ ВОЄННОГО СТАНУ

Мета дослідження: здійснити комплексний аналіз сучасних соціальних практик, що забезпечують захист прав військовослужбовців ЗСУ, та розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення у контексті розбудови нової української армії.

Об'єкт дослідження: система захисту прав військовослужбовців.

Предмет дослідження: соціальні практики, спрямовані на відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ.

Методи дослідження: системний, структурно-функціональний аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення, аналіз документів (традиційний аналіз, контент-аналіз).

Гіпотези: Соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану трансформуються з формально-статутних у гібридні, де поряд із офіційними армійськими механізмами критично важливу роль відіграють цифрові інструменти та мережева підтримка цивільного суспільства. *Додаткова*. Успішне відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ можливе лише через зміну військової культури, а не лише через зміну законів чи наказів.

Висновки: 1. Виявлено, що сучасна українська система забезпечення прав військовослужбовців перебуває у стані трансформації. З одного боку, створюються нові інституції європейського зразка, з іншого – система зазнає деструктивного впливу бюрократизації, застарілих радянських управлінських підходів.

2. Важливого значення набувають простори горизонтальної взаємодії (громадський сектор), де військовослужбовці оперативно отримують не лише кваліфіковану правову допомогу, а й відчуття групової солідарності та захищеності, що суттєво знижує рівень їхнього соціального відчуження в умовах правового дефіциту.

3. У контексті розбудови нової української армії оптимізація соціальних практик відстоювання прав має відбуватися через: 1) цифровізацію, 2) інституційне посилення; 3) правову просвіту.

SUMMARY

The qualification work consists of 77 pages, 63 positions in the list of literature, 2 applications.

SOCIAL PRACTICES, MILITARY SERVANTS OF THE AFU, ADVOCACY OF RIGHTS, SOCIAL PROTECTION, CONDITIONS OF MARTYR STATE

The purpose of the study: to carry out a comprehensive analysis of modern social practices that ensure the protection of the rights of military personnel of the AFU, and to develop recommendations for their improvement in the context of building a new Ukrainian army.

The object of the study: the system of protection of the rights of military personnel.

The subject of the study: social practices aimed at defending the rights of military personnel of the AFU.

Research methods: systemic, structural-functional analysis, comparison, classification, generalization, document analysis (traditional analysis, content analysis).

Hypotheses: Social practices of defending the rights of servicemen of the Armed Forces of Ukraine under martial law are transforming from formal-statutory to hybrid, where, along with official army mechanisms, digital tools and network support of civil society play a critically important role. Additional. Successfully defending the rights of servicemen of the Armed Forces of Ukraine is possible only through a change in military culture, and not only through a change in laws or orders.

Conclusions: 1. It was revealed that the modern Ukrainian system of ensuring the rights of servicemen is in a state of transformation. On the one hand, new institutions of the European model are being created, on the other hand, the system is experiencing the destructive impact of bureaucratization and outdated Soviet management approaches.

2. Spaces of horizontal interaction (public sector) are becoming important, where servicemen promptly receive not only qualified legal assistance, but also a sense of group solidarity and protection, which significantly reduces the level of their social alienation in conditions of legal deficit.

3. In the context of building a new Ukrainian army, the optimization of social practices of defending rights should occur through: 1) digitalization, 2) institutional strengthening; 3) legal education.

ЗМІСТ

ВСТУП……..6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…….9
1.1. Аналіз змісту і сутності ключових понять дослідження «соціальні практики», «права військовослужбовців ЗСУ», «воєнний стан»…….9
1.2. Стан розробленості проблеми дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану……...15
1.3. Підходи і методи дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану……...22
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..30
2.1. Основні характеристики системи забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в сучасній Україні……...30
2.2. Особливості соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану……38
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……...46
3.1. Аналіз документів як метод дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців в умовах воєнного стану……..46
3.2. Аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження……49
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ у контексті розбудови нової української армії……59
ВИСНОВКИ……...67
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……71
ДОДАТКИ……..78

ВСТУП

Актуальність дослідження обраної теми зумовлена необхідністю дослідити як відбувається трансформація української армії в період повномасштабного вторгнення росії в Україну, її перехід до західної моделі «якості та технологічності», і як це впливає на формування нових соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ.

Обґрунтування актуальності можна розглянути в декількох аспектах: по-перше, в аспекті інституційної трансформації Збройних Сил України, адже в останні роки відбувається перехід від старої моделі армії, яка багато в чому трималася ще на радянських зразках, до натовської моделі, де людина визнається найвищим пріоритетом; по-друге, в аспекті цифрової трансформації необхідно вивчити як запровадження застосунку «Армія+» та інших цифрових механізмів змінює соціальні практики взаємодії бійця з командуванням; по-третє, в аспекті кризи мобілізаційного резерву. Важливо дослідити як соціальна справедливість у війську безпосередньо впливає на мотивацію цивільних щодо мобілізації чи підписання контрактів.

Таким чином, актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб прослідкувати як з 2022 року, коли українська армія була порівняно невеликою професійною структурою, до сьогодення, коли це мільйонний інститут, де значна частина – мобілізовані цивільні, створюються нові практики захисту прав військовослужбовців.

Проблемна ситуація дослідження полягає у гострому протиріччі між декларованими стандартами НАТО, які поступово втілюються у Збройних Силах України, та інерцією радянської моделі армії, що посилюється екстремальними умовами великої війни. Так, наприклад, існує вертикальна розірваність, коли держава створює нові інститути (Військовий омбудсмен, управління захисту прав при МОУ), але на рівні конкретної роти чи батальйону правозахисні механізми часто блокуються окремими командирами, а

військовий опиняється в ситуації, коли його законний захист прав сприймається як деструктивна дія, що підриває дисципліну.

Крім того, специфіка воєнного стану накладає обмеження на публічність. Проблемна ситуація виникає там, де секретність використовується як інструмент приховування порушень, наприклад, неналежне медичне обстеження або маніпуляції з бойовими виплатами, а військові не мають безпечних каналів для скарг без ризику репресій з боку командування.

Отже, проблема не в тому, що прав немає, а в тому, що механізми їх реалізації часто є конфліктними. В ході дослідження ми спробуємо показати як трансформувати ці практики з «боротьби проти системи» у «нормальний алгоритм взаємодії» всередині нової української армії.

Об'єкт дослідження. Система захисту прав військовослужбовців.

Предмет дослідження. Соціальні практики, спрямовані на відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ.

Мета дослідження. Здійснити комплексний аналіз сучасних соціальних практик, що забезпечують захист прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану, а також розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення у контексті розбудови нової української армії.

Для досягнення мети планується виконати наступні дослідницькі *завдання*:

– здійснити аналіз змісту і сутності ключових понять дослідження «соціальні практики», «права військовослужбовців ЗСУ», «воєнний стан»;

– проаналізувати стан розробленості проблеми дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану;

– визначити основні підходи і методи дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану;

– визначити основні характеристики системи забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в сучасній Україні;

– виявити особливості соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в Україні;

– обґрунтувати застосування методу прикладного соціологічного дослідження;

– здійснити аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження;

– розробити рекомендацій щодо оптимізації соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ у контексті розбудови нової української армії.

Основна гіпотеза. Соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану трансформуються з формально-статутних у гібридні, де поряд із офіційними армійськими механізмами критично важливу роль відіграють цифрові інструменти та мережева підтримка цивільного суспільства.

Додаткова. Успішне відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ можливе лише через зміну військової культури, а не лише через зміну законів чи наказів.

Методи дослідження. Системний аналіз, який дозволяє розглянути захист прав як цілісну систему, що складається з державних органів, цифрових платформ та громадського сектору. Прикладні методи: контент-аналіз офіційних документів, звернень у соціальних мережах, де обговорюються реальні кейси порушень; експертне опитування офіцерів соціального супроводу; кейс-стаді: детальний аналіз конкретних успішних випадків відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Аналіз змісту і сутності ключових понять дослідження «соціальні практики», «права військовослужбовців ЗСУ», «воєнний стан»

Для комплексного дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців в Україні необхідно визначити основні поняття та категорії, які становлять теоретико-методологічну основу роботи. Аналіз проблеми захисту прав військовослужбовців потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує соціологічні, правові та соціально-політичні аспекти. Саме тому у межах даного підрозділу доцільно розглянути ключові поняття, пов’язані із соціальними практиками, соціальним і правовим захистом, правами військовослужбовців ЗСУ та умовами воєнного стану. Похідними поняттями, які додатково дозволяють більш глибоко вивчити об’єкт і предмет дослідження, є поняття, пов’язані із соціальною взаємодією, правозахисною діяльністю та функціонуванням соціальних інститутів.

Отже, одним із центральних понять дослідження є поняття «соціальні практики». У сучасній соціології це поняття використовується для позначення стійких форм соціальної діяльності, що повторюються у суспільстві та забезпечують взаємодію між соціальними суб’єктами. Соціальні практики є важливим механізмом організації суспільного життя, оскільки через них реалізуються соціальні ролі, норми, цінності та механізми соціальної взаємодії [34, с. 212].

Дане поняття розроблялося у рамках таких соціологічних підходів як, структурний функціоналізм Т. Парсонса, феноменологічний підхід та інтеракціонізм Г. Гарфінкеля та А. Шюца, теорія структурації Е. Гідденса та П. Бурд’є.

Серед українських дослідників соціальні практики розглядаються як сукупність повторюваних форм діяльності та взаємодії людей, за допомогою яких вони реалізують власні потреби, інтереси та цінності, адаптуються до суспільних змін і вибудовують відносини з соціальними інститутами. Такі практики формуються під впливом конкретних соціальних умов, накопиченого досвіду та наявних ресурсів, а також відображають способи реагування соціальних груп на суспільні виклики. Як пише В. Додонова, Д. Додонов «соціальні практики можна розглядати як систему стійких, масових соціальних дій і взаємодій, які уможливлюються завдяки взаємно орієнтованій рольовій поведінки акторів, які забезпечують функціонування відповідних соціальних інститутів» [15, с. 128]. Також автори зазначають, що будь-яка схематизація носить умовний характер. В реальному соціальному середовищі рівні існування соціальних практик підсилюють один одного і мають синергійний ефект. Індивід протягом життя може використовувати як формальні, так і неформальні соціальні практики в рамках одного інституту, соціальних статусів і ролей [15, с. 129].

Теоретичним підґрунтям для такого розуміння соціальних практик є дослідження українських соціологів, присвячені проблемам соціальної адаптації, соціальної поведінки та громадянської активності. Зокрема, Н. Паніна розглядала процеси соціальної адаптації особистості в умовах суспільних трансформацій, наголошуючи на значенні повсякденних стратегій пристосування до змін соціального середовища [32]. На відміну від суто теоретичних підходів до розуміння соціальних практик, науковиця вивчала практики скрізь призму емпіричної методології та унікального інструментарію.

У співавторстві з Є. Головахою Н. Паніна розробила концепцію пострадянської деінституціалізації. Вони вивчали, як старі соціальні інститути і нормативні практики руйнувалися, а нові ще не встигали сформуватися. В цих умовах люди були змушені стихійно виробляти нові соціальні практики [29].

Також, Є. Головаха досліджував особливості соціальної поведінки та адаптації населення в умовах суспільних криз і трансформацій, акцентуючи увагу на механізмах реагування людей на нові соціальні обставини. Він досліджував, як макросоціальні зміни впливають на мікрорівень, на те, як людини планує свій день, піклується про здоров'я та взаємодіє з близькими [11; 12].

Завдяки напрацюванням Є. Головахи ми узнали про практики вимушеної адаптації. Учений довів, що українці мають унікальний адаптаційний потенціал. Механізм пристосування працює так, що навіть в умовах хронічного стресу (економічні кризи 90-х, Чорнобиль, війна) люди виробляють стійкі побутові рутини, що рятують суспільство від соціального вибуху [12].

В. Степаненко аналізує громадянські практики, форми суспільної участі та самоорганізації громадян як важливі механізми реалізації колективних інтересів і взаємодії з державними інституціями. Науковець аналізує громадянське суспільство не просто як сукупність організацій (третій сектор), а як систему живих, повсякденних солідарних практик [48].

Важливий внесок у розвиток теорії соціальних практик зробив П. Бурд'є у праці «Практичний глузд». Науковець розглядає соціальні практики як систему дій, сформованих під впливом соціального досвіду, норм та соціального середовища. Центральним елементом концепції Бурдьє є поняття «габітус», тобто система соціально сформованих установок, що визначають поведінку людини у суспільстві [58].

У контексті даного дослідження соціальні практики слід розуміти як сукупність дій, форм взаємодії та механізмів, спрямованих на реалізацію і захист прав військовослужбовців. До таких практик належать: звернення до державних органів; судовий захист; діяльність громадських організацій; волонтерська допомога; правопросвітницька діяльність; цифрові форми комунікації; інформаційна підтримка військових тощо.

Також важливим для нашого дослідження є поняття «права військовослужбовців ЗСУ» та «відстоювання прав». Так, у самому широкому значенні права військовослужбовців – це закріплена законодавством сукупність свобод, повноважень та соціальних гарантій, які держава надає громадянам під час проходження військової служби, з урахуванням специфіки їхніх обов'язків [47]. В документі прописані конкретні права, як наприклад, право на просування по службі, навчання, носіння форми, повагу до особистої гідності та належні умови служби; право на грошове забезпечення, відпустки, безоплатну медичну допомогу та житло (або компенсацію за оренду); право на оскарження неправомірних наказів або дій командирів у судовому порядку [47].

Відстоювання прав означає діяльність, спрямовану на захист, реалізацію та поновлення порушених прав людини. Ця дія передбачає використання правових, соціальних, комунікаційних та громадських механізмів впливу з метою забезпечення справедливості та дотримання законодавства [41].

У сучасних умовах відстоювання прав військовослужбовців має комплексний характер і здійснюється через взаємодію державних інституцій, судової системи, громадських організацій, медіа та самих військовослужбовців. Особливого значення набувають цифрові соціальні практики, пов'язані із використанням соціальних мереж, Telegram-каналів та онлайн-платформ для поширення інформації та отримання юридичної допомоги.

Правовий захист включає: діяльність судових органів; адміністративний захист; діяльність омбудсмана; правову допомогу; юридичне консультування; механізми оскарження рішень; громадський контроль. Сучасні дослідження показують, що правовий захист військовослужбовців дедалі частіше виходить за межі виключно державних механізмів [55].

Соціальний та правовий захист військовослужбовців перебувають у тісному взаємозв'язку. Якщо соціальний захист забезпечує матеріальні, медичні та соціально-побутові гарантії, то правовий захист створює механізми

реалізації та відновлення цих гарантій у разі їх порушення. Таким чином, ефективність системи соціального захисту значною мірою залежить від доступності правових механізмів захисту прав військовослужбовців та можливостей їх практичного застосування.

Важливим поняттям дослідження є категорія «військовослужбовець». Відповідно до законодавства України військовослужбовцями є громадяни, які проходять військову службу у Збройних Силах України або інших військових формуваннях [39]. У соціологічному контексті військовослужбовці розглядаються як специфічна соціально-професійна група, що характеризується: особливим правовим статусом; високим рівнем дисципліни; обмеженням окремих прав; підвищеними соціальними ризиками; специфічними умовами праці.

Не менш важливим є поняття «громадянське суспільство». У сучасній соціології громадянське суспільство розглядається як сукупність незалежних від держави соціальних інститутів, громадських організацій та ініціатив, що забезпечують захист інтересів громадян [53, с. 67]. У контексті захисту прав військовослужбовців громадянське суспільство виконує важливі функції: адвокацію прав військових; громадський контроль; інформаційну підтримку; юридичну допомогу; волонтерську діяльність; сприяння соціальній адаптації ветеранів.

Поняття «воєнний стан» визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Суть цього режиму полягає в наданні органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування широких повноважень для відвернення загрози, з можливим тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини та законних інтересів юридичних осіб [40]. Дане поняття в контексті нашої кваліфікаційної роботи дозволяє

зрозуміти, що мова йде про особливі умови, в яких будуть реалізовуватися практики відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ.

Окрему роль у дослідженні відіграє поняття «соціальні інститути». За Е. Гідденсом, соціальні інститути – це стійкі форми організації суспільного життя, що регулюють поведінку людей та забезпечують функціонування суспільства [10]. Е. Гідденс розглядає соціальні практики як результат постійної взаємодії між соціальними структурами та діяльністю людей.

У сфері захисту прав військовослужбовців до основних соціальних інститутів належать: держава; армія; судова система; інститут омбудсмана; громадські організації; медіа; сім'я; волонтерські рухи.

У праці П. Штомпки «Соціологія соціальних змін» наголошується, що у кризових умовах соціальні інститути зазнають трансформації та адаптуються до нових соціальних викликів [63]. Повномасштабна війна в Україні значно вплинула на систему соціальних практик захисту прав військовослужбовців та посилила роль громадянського суспільства і цифрових комунікацій.

Проведений аналіз свідчить, що соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців мають комплексний характер і формуються на перетині соціологічних, правових та інституційних процесів. Їх реалізація залежить не лише від законодавчого забезпечення, а й від рівня розвитку громадянського суспільства, ефективності державних інституцій та активності самих військовослужбовців у процесі захисту власних прав.

У межах даного дослідження соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців розуміються як сукупність індивідуальних і колективних дій, спрямованих на реалізацію, захист та відновлення соціальних, правових і професійних прав військових через взаємодію з державними органами, судовими інституціями, громадськими організаціями та іншими суб'єктами суспільних відносин.

Таким чином, аналіз основних понять і категорій дослідження дозволяє сформувати комплексне уявлення про соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців в Україні. Дослідження показує, що захист прав

військових є багаторівневим соціальним процесом, у якому взаємодіють державні інституції, громадянське суспільство, медіа та самі військовослужбовці.

1.2. Стан розробленості проблеми дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану

Соціалізація усіх сфер життєдіяльності людей у соціумі є одним з важливих показників цивілізованості суспільства, а рівень соціального захисту є індикаторами розвитку і суспільства, і держави. Розроблена і встановлена у державі система соціального і правового захисту різних категорій населення може розглядатися як головний інструмент досягнення соціальної справедливості, балансу у взаємодії різних соціальних груп: еліт, політичних партій, структур громадянського суспільства і населення. Тому, соціологія як наука про функціонування суспільства, про явища і процеси, що в ньому відбуваються, безумовно цікавилася цією проблематикою. Соціальний захист у соціології розглядається як система інститутів, норм та механізмів, що забезпечують добробут громадян, мінімізацію соціальних ризиків та підтримку вразливих верств населення. Це ключовий індикатор того, як суспільство балансує між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

В рамках основних соціологічних підходів і теорій варто звернути увагу на функціоналістський підхід, який розглядає соціальний захист як механізм підтримки стабільності та інтеграції суспільства, що допомагає нівелювати дисфункції, викликані хворобою, старістю чи безробіттям. Так, наприклад, Е. Дюркгейм в рамках функціоналістської теорії соціальної солідарності обґрунтував, що взаємна підтримка знижує рівень девіації та суїцидів у суспільстві [59].

Один з засновників структурного функціоналізму Т. Парсонс у своїй функціональній моделі суспільства відносить соціальний захист до функції інтеграції та підтримання ціннісних зразків. Він стверджував, що державні

гарантії допомагають індивідам адаптуватися до суспільних вимог. Соціолог описував соціальних захист як механізм згладжування нерівності для збереження системної рівноваги [60].

Н. Смелзер аналізував соціальний захист через призму економічної соціології та соціальних змін. Він досліджував, як диференціація суспільства вимагає нових форм державного регулювання та підтримки, та описував соціальний захист як інструмент управління колективною поведінкою та панікою під час криз [62].

Головні проблеми, які досліджувалися в рамках названого підходу, це, по-перше, соціальна нерівність та бідність з точки зору розривів між доходами різних соціальних груп та ефективністю соціального захисту і підтримки, щоб зберегти функціональність усіх соціальних груп; по-друге – це соціальна справедливість та вивчення бар'єрів, які стоять на шляху доступу до освіти та базових соціальних благ.

Що стосується дослідження соціальних практик, то тут обов'язково слід звертатися до теорії структурації Е. Гідденса. На думку науковця, соціальна структура є водночас і засобом, і результатом соціальних практик. Люди у своїх щоденних діях відтворюють правила та ресурси, які, своєю чергою, формують ці самі дії [10].

Сутність соціальних практик найбільш яскраво представлено в працях П. Бурд'є. На думку науковця, практика є результатом взаємодії габітусу, як системи стійких несвідомих установок індивіда, та поля, тобто соціального простору, де розгортається дія. Як стверджує П. Бурд'є, практики не є повністю раціональними, скоріше це певна «гра за правилами», яку індивід веде інтуїтивно, спираючись на свій соціальний досвід та капітал (габітус) [58].

Сучасний соціологічний дискурс розглядає практики як сталий взаємозв'язок кількох елементів: тілесних дій (як ми рухаємося, жестикулюємо), розумової діяльності (знання, розуміння), сукупності певних матеріальних інструментів, технологій, без яких практики не можливі, та мови і дискурсу (як ми описуємо дію) [61].

Виходячи із важливості дослідження проблематики соціальних практик відстоювання прав людини, можемо зазначити, що дана проблематика знайшла своє відображення не лише в працях класиків соціологічної науки, але й у сучасному соціологічному дискурсі. Тут можемо звернути увагу на доробки щодо соціальних практик Н. Баліч, В. Додонової та Д. Додонова та інших. Так, у статті Н. Баліч «Соціальні практики та їхня роль у сучасному суспільстві», авторка досліджує, як повсякденні дії та звички людей формують, підтримують або змінюють соціальні структури. На думку Н. Баліч, у сучасному, динамічному світі соціальні практики слугують інструментом, за допомогою якого людина адаптується до ризиків, стресів та нових викликів [3].

Автори В. Додонова та Д. Додонов обґрунтовують комплексний підхід до вивчення соціальних практик, розглядаючи їх як засіб інтеграції індивідуальних дій у масштабні соціальної структури. Соціальна практика трактується не просто як повторювана дія, а як динамічна система, що формує повсякденну реальність людини. У змістовному наповненні даної роботи аналізуються такі ключові аспекти, як соціальна дія та взаємодія, габітуалізація, а також роль соціальних груп як носіїв та трансляторів спільних практик у суспільстві.

Досліджувалися проблеми соціального захисту в працях таких науковців як О. Кацьора [19], Возна Л. та Мельник О. [7], К. Потопа та В. Барабанова [36] та багато інших.

Разом з тим, ми відмічаємо, що проблематика саме соціального захисту та відстоювання прав військовослужбовців в Україні є відносно новим напрямом наукових досліджень. І хоч він почав формуватися після здобуття Україною незалежності, найбільший сплеск зацікавленості у цій проблематиці з’явився саме в процесі російсько-української війни.

Після проголошення незалежності України відбулися суттєві зміни у підходах до розуміння соціального статусу військовослужбовців. В умовах формування демократичної держави та розвитку правової системи поступово зростала увага до соціального захисту військових, їхніх прав та гарантій. У цей

період науковці переважно досліджували нормативно-правові механізми забезпечення соціального захисту військовослужбовців, проблеми матеріального забезпечення, пенсійного забезпечення та державних гарантій.

Так, у статті Л.Новак-Каляєвої «Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект» авторка аналізує становлення системи соціального захисту військовослужбовців у незалежній Україні, особливості формування законодавчої бази та міжнародні стандарти забезпечення прав військових. Значну увагу дослідницею приділено проблемам адаптації українського законодавства до міжнародних норм у сфері прав людини та соціального забезпечення. Особливого значення цей процес набуває в контексті євроінтеграційних прагнень України [30].

Подальший розвиток досліджень у цій сфері пов’язаний із поглибленням аналізу державної політики щодо соціального захисту військових. У статті А. Сороківської-Обіход «Ретроспективний аналіз нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні» здійснюється історичний аналіз розвитку системи соціального захисту військовослужбовців від початку незалежності України до сучасного етапу. Авторка простежує трансформацію законодавчої бази, зміни у підходах держави до соціального забезпечення військових та вплив політичних і воєнних факторів на розвиток системи соціального захисту. Особлива увага приділяється нею періоду після 2014 року, коли внаслідок російської агресії питання соціального захисту військовослужбовців набули особливої актуальності [45].

Починаючи з 2014 року, науковий інтерес до проблем захисту прав військовослужбовців значно посилився. Це пов’язано з початком активних бойових дій гібридної агресії РФ проти України, збільшенням кількості військовослужбовців, мобілізаційними процесами та зростанням соціальних ризиків для військових і членів їхніх сімей. У наукових дослідженнях починають активно розглядатися не лише питання соціального забезпечення, а й практики реалізації та відстоювання прав військовослужбовців.

Важливий внесок у розвиток цього напряму здійснили В. Теремецький та С. Кельбя у праці «Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні». Вони аналізують еволюцію механізмів соціального захисту військовослужбовців та зміни підходів до забезпечення прав військових у сучасних умовах. Що особливо є актуальним в форматі повномасштабної збройної агресії росії проти України з 24 лютого 2022 року. У дослідженні наголошується, що традиційна система соціального захисту військовослужбовців уже не відповідає сучасним викликам воєнного стану та потребує реформування. Особливу увагу автори приділяють проблемам ефективності адміністративних механізмів, взаємодії державних інституцій та забезпечення доступу військовослужбовців до правової допомоги [49].

Сучасний етап розвитку наукових досліджень характеризується переходом від аналізу виключно державних гарантій до вивчення практичних механізмів реалізації та відстоювання прав військовослужбовців. Значний внесок у розвиток цього напряму здійснив В. Рекшинський у своєму дисертаційному дослідженні. Автор розглядає судовий захист як важливу соціальну практику реалізації прав військовослужбовців. В дисертації аналізуються проблеми доступу до правосуддя, специфіка розгляду справ, пов’язаних із соціальним забезпеченням військових, а також роль судової системи у захисті прав військовослужбовців [42; 43].

На нашу думку, дисертація В. Рекшинського є важливою з точки зору формування сучасного підходу до розуміння соціальних практик відстоювання прав військових, оскільки автор розглядає не лише державні механізми, а й активність самих військовослужбовців у процесі захисту своїх прав. Тобто, на відміну від попередніх досліджень, орієнтованих переважно на діяльність державних інституцій, В. Рекшинський акцентує увагу на активній ролі самих військовослужбовців у процесі захисту власних прав. Такий підхід свідчить про поступове зміщення наукового інтересу від аналізу системи соціального

забезпечення до вивчення практик правозахисної діяльності та механізмів реалізації соціальних прав, в тому числі за участі самих військовослужбовців.

Як видно з наведених джерел, більшість наукових розробок проблеми соціальних практик захисту прав військовослужбовців ЗСУ здійснювалася в основному в правовому напрямку. Науковці прагнули оцінити ефективність чинних механізмів соціального захисту військовослужбовців, зосереджуючись на адміністративно-правових механізмах реалізації соціальних гарантій, а також на певній недосконалості нормативної бази та складнощах її практичного застосування.

Як вже було зазначено, особливий інтерес до досліджуваної теми формується в умовах повномасштабної війни після 2022 року. Саме в цей період науковий інтерес значно зміщується у бік аналізу кризових соціальних практик, діяльності громадських організацій, волонтерських ініціатив, цифрової комунікації та нових форм взаємодії між державою і військовослужбовцями. Як правило, ці дослідження носять міждисциплінарний характер на стику права, соціології, психології, соціальної роботи, державного управління. Зауважимо, що суто соціологічних праць теоретичного характеру наразі практично немає, натомість є багато прикладних соціологічних досліджень, які висвітлюють проблеми військовослужбовців, оцінка ними соціальних гарантій, що забезпечує держава, тощо.

Відзначимо серед сучасних досліджень статтю В. Ковальського «Принципи соціального захисту військовослужбовців», в якій автор аналізує сучасні концепції соціального захисту військових в умовах воєнного стану та наголошує на необхідності дотримання принципів справедливості, доступності, оперативності та ефективності соціального захисту. Особливу увагу В. Ковальський приділяє проблемам забезпечення прав військовослужбовців у кризових умовах, необхідності вдосконалення системи державного управління та розвитку механізмів міжінституційної взаємодії [20].

Суттєвий внесок у дослідження сучасних проблем соціального захисту військовослужбовців здійснила Ю. Івчук у праці «Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти». У статті аналізуються нові виклики, що виникли після початку повномасштабної війни, а також зміни у системі соціального захисту військовослужбовців. Авторка звертає увагу на проблеми адаптації законодавства до умов воєнного стану, труднощі реалізації соціальних гарантій, необхідність удосконалення системи медичного забезпечення та психологічної підтримки військових [17].

Підбиваючи підсумки даного підрозділу, зазначимо, що загалом розвиток наукових досліджень у сфері захисту прав військовослужбовців ЗСУ можна умовно поділити на три етапи: перший (1991-2013 рр.) – характеризується переважанням нормативно-правових досліджень, спрямованих на формування системи соціальних гарантій; другий етап (2014-2021 рр.) пов’язаний із переосмисленням ролі соціального захисту в умовах збройного конфлікту та реформування сектору безпеки й оборони. Третій етап, що розпочався після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, характеризується зростанням уваги до практичних механізмів реалізації прав військовослужбовців, діяльності громадянського суспільства, цифрових сервісів підтримки та нових форм соціальної взаємодії.

Таким чином, аналіз наукової літератури свідчить про поступову трансформацію підходів до дослідження проблем захисту прав військовослужбовців в Україні. Якщо на початковому етапі основна увага приділялася нормативно-правовому забезпеченню та державним гарантіям, то сучасні дослідження все більше орієнтуються на вивчення соціальних практик реалізації прав, механізмів правозахисту, діяльності громадських інституцій та цифрових форм комунікації.

Сучасний етап розвитку досліджень характеризується комплексним підходом до проблеми захисту прав військовослужбовців, який поєднує правові, соціологічні, адміністративні та комунікаційні аспекти. Водночас

аналіз літератури показує, що проблема соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців залишається недостатньо дослідженою саме в соціологічному контексті, що зумовлює актуальність даного дослідження.

1.3. Підходи і методи дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану

Дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців в Україні потребує комплексного підходу, оскільки ця проблематика поєднує соціологічні, правові, інституційні, комунікаційні та соціально-політичні аспекти. Соціальні практики захисту прав військовослужбовців формуються в умовах взаємодії державних органів, громадських організацій, військових структур, правозахисних інституцій, медіа та цифрових платформ. Саме тому дослідження цієї теми неможливе в межах лише одного наукового підходу.

Методологічну основу дослідження становлять системний [24], діяльнісний [35], інституційний [21], структурно-функціональний [25] та соціально-правовий підходи [14]. Їх поєднання дозволяє комплексно проаналізувати соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців як багаторівневий соціальний процес. Одним із базових підходів дослідження є системний підхід. У сучасній соціології системний підхід розглядає суспільство як складну систему взаємопов’язаних елементів, що функціонують у межах єдиного соціального простору. Основні положення системного аналізу розроблялися у працях Т. Парсонса, Е. Дюркгейма та інших представників структурно-функціональної традиції [24].

У межах даного дослідження системний підхід дозволяє розглядати захист прав військовослужбовців як цілісну систему взаємодії державних органів, військових структур, правозахисних інституцій, громадських організацій, волонтерських об’єднань, медіа, цифрових платформ та самих військовослужбовців. Усі зазначені суб’єкти формують єдиний механізм забезпечення прав і соціальних гарантій військових, виконуючи

взаємопов’язані функції. Такий підхід дає змогу дослідити не лише окремі елементи системи захисту прав військовослужбовців, а й особливості їхньої взаємодії, координації та впливу на ефективність реалізації правозахисних практик в умовах воєнного стану.

Застосовуючи даний системний підхід можна комплексно проаналізувати діяльність основних суб’єктів, залучених до процесу захисту прав військовослужбовців ЗСУ, а також механізми їхньої взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження ролі Міністерства оборони України у реалізації державної політики соціального захисту військових, діяльності Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як інституту парламентського контролю за дотриманням прав людини, функціонування судової системи як механізму відновлення порушених прав, а також впливу громадянського суспільства на формування та вдосконалення правозахисних практик. Водночас важливим напрямом аналізу є вивчення ролі цифрових комунікацій, які в умовах війни стали одним із ключових інструментів інформування, координації та захисту прав військовослужбовців. Особливо важливим системний підхід є в умовах воєнного стану, коли від ефективності взаємодії соціальних інститутів залежить оперативність реагування на порушення прав військових.

Теоретичним підґрунтям діяльнісного підходу виступають концепції соціальної дії, розроблені М. Вебером та представниками сучасної соціології. У межах цього підходу соціальна реальність розглядається через діяльність індивідів і соціальних груп, їхні мотиви, цілі та способи взаємодії. Діяльнісний підхід дозволяє аналізувати соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців як сукупність цілеспрямованих дій, спрямованих на захист прав, реалізацію соціальних гарантій та взаємодію з державними й громадськими інституціями [35].

У межах діяльнісного підходу соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців розглядаються як сукупність цілеспрямованих дій, спрямованих на захист прав, поновлення порушених гарантій, отримання

соціальної допомоги, юридичного супроводу, інформаційної підтримки та забезпечення громадського контролю. Такий підхід дає змогу аналізувати практичну діяльність різних суб'єктів, залучених до процесу соціального захисту, зокрема звернення військовослужбовців до компетентних органів, діяльність правозахисних організацій, особливості судової практики, волонтерську допомогу, адвокаційні кампанії та сучасні цифрові форми комунікації. Це дозволяє дослідити не лише формальні механізми захисту прав військових, а й реальні способи їх реалізації в умовах сучасного українського суспільства.

У контексті даного дослідження діяльнісний підхід є особливо важливим, оскільки соціальні практики захисту прав військових проявляються саме через конкретні дії різних соціальних суб'єктів. Наприклад, звернення до Омбудсмана, подання судових позовів, діяльність Telegram-каналів або робота ветеранських організацій є формами практичної реалізації соціальних практик правозахисту.

Одним із ключових методологічних підходів дослідження є інституційний підхід. У сучасній соціології інституційний підхід спрямований на аналіз соціальних інститутів, їхніх функцій та ролі у суспільстві [21]. Е. Гідденс у праці «Соціологія» визначає соціальні інститути як стійкі форми організації соціального життя, що забезпечують регулювання поведінки людей та підтримання соціального порядку [10].

У межах даного дослідження інституційний підхід дозволяє проаналізувати роль основних соціальних інститутів, залучених до процесу захисту прав військовослужбовців. Насамперед це стосується діяльності Міністерства оборони України, Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судової системи, громадських організацій, ветеранських спільнот, волонтерських рухів, медіа та цифрових платформ. Застосування інституційного підходу дає змогу дослідити функції цих інститутів, особливості їхньої взаємодії та координації, а також оцінити

ефективність функціонування системи захисту прав військовослужбовців у сучасних умовах.

Крім того, цей підхід дозволяє простежити трансформацію соціальних інститутів під впливом воєнного стану та визначити їхню роль у формуванні нових практик захисту прав військових. Особливого значення інституційний підхід набуває в умовах повномасштабної війни, коли державні та громадські інститути змушені адаптуватися до нових соціальних викликів.

Важливе місце у дослідженні займає структурно-функціональний підхід. Основи цього підходу були закладені у працях Е. Дюркгейма [59] та Т. Парсонса [60]. Е. Дюркгейм у праці «Про поділ суспільної праці» наголошував, що соціальні інститути забезпечують стабільність суспільства через виконання необхідних соціальних функцій. Структурно-функціональний підхід розглядає суспільство як систему взаємопов'язаних елементів, кожен із яких виконує певні функції [25].

У межах даного дослідження структурно-функціональний підхід дозволяє визначити та проаналізувати основні функції соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців у сучасному суспільстві. Зокрема, такі практики виконують захисну функцію, спрямовану на забезпечення реалізації та поновлення порушених прав військових, адаптаційну функцію, пов'язану з їхньою соціальною інтеграцією та пристосуванням до змінних умов служби й повсякденного життя, а також інтеграційну функцію, яка сприяє налагодженню взаємодії між військовослужбовцями, державними інституціями та громадянським суспільством.

Водночас важливе значення мають комунікативна функція, що забезпечує обмін інформацією між учасниками правозахисного процесу, стабілізаційна функція, спрямована на підтримання соціальної рівноваги та довіри до інститутів захисту прав. Також інформаційна функція, яка реалізується через поширення правових знань, правопросвітницьку діяльність та інформування військовослужбовців про наявні механізми захисту їхніх прав.

Захисна функція полягає у забезпеченні реалізації та поновлення прав військовослужбовців. Адаптаційна функція пов'язана із допомогою військовим у процесі соціальної адаптації та реабілітації. Інтеграційна функція сприяє взаємодії між державою, військовими та громадянським суспільством.

Комунікативна функція реалізується через обмін інформацією між різними соціальними суб'єктами, зокрема через цифрові платформи та медіа. Інформаційна функція пов'язана із поширенням правових знань та правопросвітницькою діяльністю.

Структурно-функціональний підхід також дає змогу виявити наявні дисфункції у системі захисту прав військовослужбовців, які можуть негативно впливати на ефективність реалізації соціальних і правових гарантій. До таких дисфункцій належать бюрократичні труднощі під час отримання передбачених законодавством послуг і виплат, недостатній рівень координації між державними інституціями, проблеми, пов'язані з проходженням військово-лікарських комісій, затягування розгляду звернень та скарг військовослужбовців, а також недостатня правова обізнаність окремих категорій військових щодо механізмів захисту своїх прав. Аналіз зазначених проблем дозволяє не лише оцінити ефективність функціонування системи захисту прав військовослужбовців, а й визначити напрями її подальшого вдосконалення в умовах воєнного стану.

Окреме місце у дослідженні займає соціально-правовий підхід. Цей підхід поєднує соціологічний та правовий аналіз проблеми захисту прав військовослужбовців.

У праці В. Теремецького та С. Кельбі «Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні» підкреслюється, що захист прав військових необхідно розглядати не лише як правову категорію, але і як соціальний процес, що залежить від ефективності функціонування державних інституцій та рівня соціальної взаємодії [49].

Соціально-правовий підхід дає змогу аналізувати законодавчу базу у сфері соціального захисту військовослужбовців, досліджувати особливості

реалізації соціальних гарантій на практиці та оцінювати ефективність механізмів захисту прав військових у сучасних умовах. Важливе значення для соціально-правового аналізу має Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні соціальні гарантії військових та механізми їх реалізації.

У дисертації В. Рекшинського «Соціально-правове значення неюрисдикційного захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні» значна увага приділяється неюрисдикційним формам захисту прав військових. Автор наголошує на важливості діяльності громадських організацій, які надають правову та консультаційну допомогу військовослужбовцям, сприяють вирішенню соціальних проблем та представляють їхні інтереси у взаємодії з державними органами.

Окремо розглядається роль адвокаційних практик, спрямованих на привернення уваги до актуальних проблем військових і вдосконалення механізмів їх соціального та правового захисту. Важливими складовими неюрисдикційного захисту автор також вважає інформаційну підтримку військовослужбовців та здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади, відповідальних за реалізацію соціальних гарантій. Такий підхід свідчить про зростання ролі інститутів громадянського суспільства у процесі захисту прав військових в умовах сучасних суспільних викликів. Соціально-правовий підхід дозволяє дослідити трансформацію механізмів захисту прав військовослужбовців у сучасних умовах та зростання ролі громадянського суспільства.

Кожен із розглянутих методологічних підходів акцентує увагу на різних аспектах досліджуваного явища. Системний підхід дозволяє розглядати захист прав військовослужбовців як цілісну систему взаємодії соціальних інститутів, діяльнісний зосереджується на конкретних практиках і діях соціальних суб’єктів, інституційний дозволяє проаналізувати роль організацій та установ, структурно-функціональний – виявити функції та дисфункції системи, а соціально-правовий – досліджує взаємозв’язок нормативного регулювання та

соціальної реальності. Саме поєднання цих підходів забезпечує комплексне розуміння соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ.

Розгляд конкретних методів, які дозволяють всебічно дослідити проблему соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану, розпочнемо з загальнонаукової методології.

В дослідженні використано логіко-аналітичні методи аналіз і синтез дозволяють та індукцію і дедукцію. Зокрема аналіз дозволяє розділити цілісний процес захисту прав на окремі складові елементи (наприклад: етап усвідомлення порушення, етап вибору стратегії, етап подання рапорту, етап отримання результату, та вивчити кожен із них окремо. Синтез допомагає об'єднати отримані дані про дії окремих військовослужбовці, волонтерів та юристів у цілісну картину функціонування правозахисних практик в умовах воєнного стану.

Індуктивний метод в даному дослідженні, який передбачає рух думки від часткового до загального є незамінним під час аналізу якісних даних [14]. Ми вивчаємо конкретні життєві історії окремих військовослужбовців і на їхній основі робимо загальні висновки про типові проблеми та бар'єри для всієї інституції ЗСУ. Дедуктивний метод передбачає зворотну дію – рух думки від загального до часткового, що дозволяє взяти загальні теоретичні положення, наприклад, теорію соціальних практик П. Бурд'є чи норми Конституції України та перевірити, як вони реалізуються на практиці у конкретній військовій частині чи ТЦК та СП.

У якості прикладного методу застосовано метод аналізу документів. Він дозволяє зіставити офіційні юридичні норми з реальними практиками захисту прав військових. Ми використали два взаємодоповнюючі види аналізу документів: традиційний якісний аналіз і контент-аналіз [46, с. 357-378].

За допомогою якісного аналізу документів здійснено поглиблене вивчення змісту, логіки та контексту документа: звернення військовослужбовця, скарги, матеріали судової справи, аналізуючи, які саме

юридичні аргументи використав боєць, де державна система виявила супротив і як саме було відновлено (або ні) порушене право.

За допомогою контент-аналізу здійснювався пошук та підрахунок вживання конкретних ключових слів або тем (смислових одиниць) у визначеному масиві текстів: матеріалів з «Української правди» та інших джерел.

Вибір зазначених методологічних підходів зумовлений складністю та багатовимірністю об’єкта дослідження. Соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців формуються під впливом правових норм, діяльності державних і громадських інституцій, соціального досвіду військових та суспільних трансформацій, спричинених воєнним станом. Тому використання лише одного підходу не дозволило б повною мірою розкрити специфіку досліджуваного явища. Поєднання системного, діяльнісного, інституційного, структурно-функціонального та соціально-правового підходів дозволяє комплексно дослідити механізми захисту прав військовослужбовців, особливості взаємодії соціальних інститутів та трансформацію соціальних практик в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Основні характеристики системи забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в сучасній Україні

Спираючись на дефініції та методологічний інструментарій, систематизовані у попередньому розділі, ми розглядаємо систему прав військовослужбовців не просто як сукупність юридичних норм, а як інституційне середовище, що конструює повсякденні соціальні практики бійців та їхніх родин. Будь-які практики захисту чи відстоювання інтересів завжди є реакцією на спроможності або дефекти існуючої соціально-правової системи. Відтак, переходячи до теоретичного аналізу, у даному підрозділі ми зосередимо увагу на ключових параметрах, структурі та суперечностях нормативного забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в умовах тривалого правового режиму воєнного стану.

З соціологічної точки зору, перш ніж аналізувати безпосередні дії та стратегії поведінки соціальних акторів, необхідно концептуалізувати саме інституційне поле, в якому вони функціонують. Специфічним інституційним простором у даному випадку виступає система прав військовослужбовців ЗСУ. Відтак, завданням цього підрозділу є соціолого-теоретична характеристика структури, параметрів та внутрішніх суперечностей системи прав військовослужбовців, що трансформувалася під впливом правового режиму воєнного стану.

Для початку коротко охарактеризуємо статус військовослужбовця ЗСУ. Військовослужбовець – це громадянин України, який офіційно проходить дійсну військову службу у складі ЗСУ, виконує завдання з оборони держави, захисту її суверенітету та територіальної цілісності, і має відповідний правовий статус, права та обов’язки [39].

В умовах повномасштабної війни роль військовослужбовців у суспільстві суттєво зросла, а проблематика забезпечення їхніх прав, соціального захисту та соціальної підтримки набула особливої актуальності.

Військовослужбовці сьогодні є не лише представниками професійної групи, але й важливими суб'єктами соціальної взаємодії, навколо яких формується значна частина державної політики, громадської активності та медійного дискурсу. Саме тому характеристика військовослужбовців потребує більш детального розгляду їхнього соціального статусу, умов функціонування, особливостей соціального середовища та механізмів реалізації їхніх прав.

Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовцями є громадяни України, які проходять військову службу у Збройних Силах України або інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України. Військова служба визначається як особливий вид державної служби, пов'язаний із виконанням функцій оборони держави та захистом її незалежності й територіальної цілісності [39].

Специфіка військової служби суттєво впливає на соціальний статус військовослужбовців. На відміну від більшості інших професійних груп, військові виконують свої функції в умовах підвищеної небезпеки, високого рівня відповідальності та жорсткої дисципліни. Це визначає особливий характер їхньої соціальної ролі та специфіку взаємодії із суспільством і державою. У соціологічному аспекті військовослужбовці розглядаються як окрема соціально-професійна група, яка має власну систему норм, цінностей та моделей поведінки.

Як відмічає В. Городяненко, соціальні групи формуються на основі спільності соціального статусу, професійної діяльності та умов життєдіяльності [13, с. 214]. Саме такі ознаки характерні для військовослужбовців.

Військовослужбовці як соціально-професійна група характеризуються особливим правовим статусом, чіткою ієрархічною структурою та високим рівнем дисципліни, що зумовлено специфікою військової служби. Правовий статусу військовослужбовця України визначається нормативно-правовими актами, які регламентують його права, обов'язки, відповідальність пов'язані з проходженням військової служби, а також встановлюють юридичні гарантії, та механізми охорони і захисту правового його правового статусу [5, с. 165].

Їхня діяльність має переважно колективний характер і здійснюється в умовах підвищених соціальних ризиків, пов'язаних із необхідністю виконання службових обов'язків в обстановці небезпеки для життя та здоров'я. Водночас для військового середовища характерними є специфічні моральні та етичні норми, а також високий рівень відповідальності перед державою і суспільством, що визначає особливе місце військовослужбовців у соціальній структурі сучасної України

Після початку російської агресії у 2014 році роль військовослужбовців у суспільстві значно змінилася. Якщо раніше військова служба сприймалася переважно як професійна діяльність окремої категорії громадян, то після початку бойових дій військові стали центральною фігурою суспільного життя. Розпочата гібридна війна спричинила суттєве збільшення кількості військовослужбовців через мобілізаційні процеси та створення нових військових формувань. Це, у свою чергу, призвело до зростання соціальних, правових та психологічних проблем, пов'язаних із проходженням військової служби. Дійсно, в умовах повномасштабної війни військовослужбовці стикаються з комплексом соціальних викликів, які суттєво впливають на їхнє повсякденне життя та соціальне становище. Виконання службових обов'язків пов'язане з високим ризиком для життя і здоров'я, значними фізичними та психологічними навантаженнями, а також необхідністю постійної адаптації до умов бойових дій [2].

Водночас військові нерідко стикаються з труднощами реалізації своїх соціальних прав, бюрократичними перешкодами під час отримання

передбачених державою гарантій, проблемами медичного забезпечення та складнощами в оформленні соціальних виплат. Додатковим чинником соціальної вразливості є психологічні наслідки участі у бойових діях, які можуть проявлятися як під час проходження служби, так і після повернення до мирного життя. Постійне перебування у зоні бойових дій, втрата побратимів, тривале емоційне напруження та високий рівень небезпеки негативно впливають на психоемоційний стан військових. Це створює необхідність розвитку системи психологічної підтримки та реабілітації [8].

Сукупність цих факторів визначає необхідність удосконалення механізмів соціального та правового захисту військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Правовий захист військовослужбовців – це одна з основних функцій держави. Він передбачає закріплення в законодавчих актах України прав та свобод військовослужбовців, їхніх обов'язків та відповідальності, соціальних пільг і гарантій, а також правовий механізм їх реалізації. Для військовослужбовців встановлюється єдина система правового та соціального захисту з урахуванням грошового, матеріального та інших видів забезпечення відповідно до їхньої посади, військового звання, кваліфікації, тривалості та умов військової служби [26, с. 8].

Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Закон визначає систему державних гарантій, спрямованих на забезпечення прав військовослужбовців, створення належних умов служби та підтримку членів їхніх сімей [41].

В умовах воєнного стану значення цих механізмів суттєво зростає, оскільки від їхньої ефективності залежить не лише рівень соціальної захищеності військових, а й їхня готовність до виконання службових обов'язків. Саме тому питання соціального захисту військовослужбовців посідає важливе місце як у державній політиці, так і в наукових дослідженнях, присвячених проблемам військової служби та соціальної безпеки. Як зазначає

Л. Новак-Каляєва, соціальний захист військових є важливим елементом державної соціальної політики. Авторка наголошує, що ефективність системи соціального захисту безпосередньо впливає на рівень мотивації військовослужбовців, довіру до держави та стабільність у суспільстві [30].

У сучасних умовах система соціального захисту військовослужбовців зазнає значного навантаження через тривалий характер війни та велику кількість осіб, які потребують державної підтримки. Це спричиняє появу численних проблем у сфері реалізації соціальних прав військових. Так, В. Теремецький та С. Кельбі зазначають, що сучасна система соціального захисту військовослужбовців в Україні перебуває у процесі трансформації та адаптації до нових умов. Автори підкреслюють, що війна виявила низку недоліків у системі соціального та правового забезпечення військових [49].

Попри постійне вдосконалення законодавства та механізмів соціального захисту, військовослужбовці продовжують стикатися з низкою проблем у процесі реалізації своїх прав. Найбільш поширеними серед них є затримки соціальних виплат, бюрократичні труднощі під час оформлення необхідних документів, проблеми проходження військово-лікарських комісій та складність отримання статусу учасника бойових дій. Важливими викликами залишаються також недостатній рівень психологічної підтримки, окремі проблеми медичного та житлового забезпечення, а також недостатня правова обізнаність частини військовослужбовців щодо механізмів захисту своїх прав. Наявність зазначених проблем свідчить про необхідність подальшого вдосконалення системи соціального та правового захисту військових відповідно до потреб воєнного часу.

Особливо актуальною є проблема проходження військово-лікарських комісій. У сучасних умовах. ВЛК стали одним із найбільш проблемних елементів системи захисту прав військовослужбовців. Значна кількість поранених та військових, які потребують медичного обстеження, призводить до перевантаження системи військової медицини [38].

Серед основних проблем функціонування військово-лікарських комісій варто відзначити затягування процедур розгляду справ, недостатню прозорість окремих рішень, складність їх оскарження, труднощі документального оформлення та додаткове психологічне навантаження на військовослужбовців. У сукупності ці чинники можуть ускладнювати реалізацію права військових на своєчасне медичне забезпечення та належний соціальний захист.

Важливим елементом системи забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в сучасній Україні є їх економічне забезпечення. Як підкреслює О. Гетьманець, фінансове забезпечення є одним із ключових елементів соціальної стабільності військових та забезпечення їхніх соціальних гарантій. Автор наголошує, що ефективне функціонування системи грошового забезпечення безпосередньо впливає на рівень їхньої соціальної захищеності, психологічний стан та мотивацію до проходження військової служби. Крім того, своєчасне та належне матеріальне забезпечення сприяє формуванню довіри військовослужбовців до державних інституцій і підвищує впевненість у надійності системи соціального захисту [9].

Суттєвого значення в сучасних умовах набуває проблема правового захисту військовослужбовців. У процесі реалізації та захисту своїх прав військові нерідко змушені самостійно використовувати різні механізми правозахисту, серед яких особливе місце посідають судові процедури, звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, взаємодія з громадськими організаціями та правозахисними ініціативами. Важливу роль у цьому процесі відіграють також сучасні цифрові платформи комунікації, які забезпечують доступ до правової інформації, консультацій та можливостей оперативного реагування на випадки порушення прав військовослужбовців. Це свідчить про поступове розширення інструментів правового захисту та зростання ролі громадянського суспільства у підтримці військових.

У дисертаційному дослідженні В. Рекшинського «Форми та способи захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні» зазначається, що судова система є одним із найважливіших механізмів забезпечення та поновлення прав військовослужбовців. Аналіз судової практики свідчить, що найчастіше предметом судових спорів стають питання, пов'язані з порушенням права на соціальні виплати, неналежним грошовим забезпеченням, відмовою у наданні статусу учасника бойових дій, порушенням житлових прав, проблемами медичного забезпечення та оскарженням рішень військово-лікарських комісій. Значна кількість таких звернень свідчить про наявність труднощів у практичній реалізації передбачених законодавством соціальних гарантій та демонструє важливу роль судового захисту як інструменту відновлення порушених прав військовослужбовців [42].

В сучасних умовах посилюється роль цифрових комунікацій, які суттєво вплинули на трансформацію механізмів захисту прав військовослужбовців [4]. Соціальні мережі, Telegram-канали та різноманітні онлайн-платформи стали ефективними інструментами поширення актуальної інформації, здійснення правопросвітницької діяльності та надання юридичних консультацій. Водночас вони сприяють мобілізації громадської підтримки, привернення уваги до проблем військовослужбовців і забезпечують можливість їхнього публічного висвітлення. Завдяки оперативності та широкому охопленню аудиторії цифрові комунікації створюють додаткові можливості для захисту прав військових, посилюють взаємодію між громадянським суспільством і державними інституціями та сприяють підвищенню рівня правової обізнаності військовослужбовців. Цифрове середовище значно вплинуло на трансформацію соціальних практик захисту прав військових, зробивши їх більш відкритими, оперативними та публічними.

Одну з ключових ролей у функціонуванні системи забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в сучасній Україні відіграє взаємодія військовослужбовців із державними та громадськими інституціями. У

повсякденній практиці військові взаємодіють із Міністерством оборони України, Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерством у справах ветеранів, судами та органами соціального захисту населення, які забезпечують реалізацію передбачених законодавством соціальних і правових гарантій. Водночас важливими партнерами у вирішенні проблем військовослужбовців виступають громадські організації, волонтерські структури та медіа, які надають інформаційну, консультаційну та правову підтримку, сприяють громадському контролю за діяльністю державних органів і привертають увагу суспільства до актуальних проблем військових. Саме ефективність взаємодії між зазначеними інституціями значною мірою визначає рівень соціального захисту військовослужбовців та можливості реалізації ними своїх прав в умовах воєнного стану.

Суттєве значення у сучасних умовах має процес соціальної адаптації військовослужбовців після повернення із зони бойових дій. Перехід від військового до цивільного середовища часто супроводжується низкою труднощів, пов’язаних із психологічною адаптацією, відновленням соціальних зв’язків та інтеграцією у повсякденне життя. Багато ветеранів стикаються з проблемами працевлаштування, необхідністю пристосування до нових соціальних ролей і подолання наслідків бойового досвіду [44]

У зв’язку з цим особливої актуальності набуває розвиток комплексної системи психологічної підтримки, соціальної реабілітації та програм реінтеграції ветеранів у цивільне життя, що сприятиме їхній успішній соціальній адаптації та підвищенню якості життя після завершення військової служби. Це зумовлює необхідність розвитку системи реабілітації та підтримки ветеранів.

Таким чином, розглядаючи систему захисту прав військовослужбовців в Україні як соціологічний об’єкт, ми визначаємо її не як статичний набір юридичних норм, а як динамічну нормативно-ціннісну інституцію суспільства. Ця інституція виконує функцію регуляції взаємовідносин між державою та особливою соціально-професійною групою –

військовослужбовцями. Базовий каркас досліджуваного поля де-юре задається Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Конституцією України та статутами ЗСУ.

У соціологічному вимірі ця інституція демонструє внутрішню напругу між нормативними очікуваннями (де-юре гарантіями держави) та реальним функціонуванням військового середовища (де-факто бюрократичними бар'єрами, закритістю системи та людським фактором). Наявність цих структурних суперечностей і системних збоїв у забезпеченні прав, зокрема у сферах проходження ВЛК/МСЕК, виплат та звільнення зі служби тощо, позбавляє військовослужбовців статусу пасивних об'єктів державної турботи. Це перетворює їх на активних соціальних акторів, змушуючи формувати різноманітні (індивідуальні, колективні та інституціалізовані) соціальні практики відстоювання своїх прав, детальний емпіричний аналіз яких буде здійснено у наступному практичному розділі дослідження.

2.2. Особливості соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану

Аналіз нормативно-правової бази та інституційної структури захисту прав військовослужбовців ЗСУ, здійснений у попередньому підрозділі, фіксує лише офіційно легітимовані рамки досліджуваного процесу. Натомість реальне функціонування цієї системи розкривається через аналіз соціальних практик, як повторюваних, типізованих дій суб'єктів правовідносин, які адаптують формальні норми до викликів воєнного часу. В умовах воєнного стану соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців в Україні набувають специфічних рис, оскільки розгортаються у просторі між жорсткою військовою субординацією та необхідністю оперативного захисту базових прав людини. Метою цього підрозділу є з'ясування ключових особливостей, форм та динаміки розвитку зазначених соціальних практик у сучасному українському суспільстві.

На початку варто здійснити типологію сучасних соціальних практик захисту прав військовослужбовців. Соціальні практики захисту прав військових в Україні можна розділити на три основні рівні. Перший рівень – це офіційні інституційні практики. До них належать практики, регламентовані Статутами ЗСУ. Це можуть бути рапорти, звернення до командування вищих рівнів аж до Міністерства Оборони України, Звернення до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини тощо.

Другий рівень включає позаінституційні практики. Тут, як правило, реалізуються звернення до цивільних юристів, які спеціалізуються на військовому праві. Вони, від імені військових, можуть подавати судові позиви про захист прав за різними напрямками, які ми розглянемо нижче.

Третій рівень охоплює різноманітні неформальні (мережеві) практики, до яких належать звернення до журналістів, публікації постів у соціальних мережах (Facebook, TikTok, Telegram). Такий публічний резонанс змушує командування реагувати швидше на порушення прав військовослужбовців.

Четвертий рівень соціальних практик – це волонтерські та родинні мережі, коли активними суб’єктами відстоювання і захисту прав військовослужбовців стають родичі (дружини, матері тощо).

Тепер розглянемо як реалізуються соціальні практики на різних рівнях.

Повномасштабна війна суттєво змінила роль військовослужбовців у соціальній структурі українського суспільства та актуалізувала питання забезпечення їхніх соціальних і правових гарантій. У зв’язку з цим відбувається активне формування сучасних соціальних практик відстоювання прав військових, які реалізуються через взаємодію державних органів, громадянського суспільства, медіа, правозахисних організацій та самих військовослужбовців.

У сучасних умовах військовослужбовці є однією з найбільш соціально вразливих категорій населення. Як зазначається в Ст. 2 Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу», специфіка військової служби пов’язана з високими фізичними та психологічними навантаженнями, ризиком

для життя та здоров’я, обмеженням окремих прав і свобод, а також постійним перебуванням у кризових умовах [39]. Саме тому проблема забезпечення соціального та правового захисту військових стає важливим елементом державної соціальної політики.

Після початку гібридної війни у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, в Україні значно зросла кількість військовослужбовців та актуалізувалися проблеми їхнього соціального забезпечення. Війна призвела до збільшення кількості поранених, ветеранів, військових із психологічними травмами та осіб, які потребують державної підтримки. Це зумовило необхідність розвитку нових механізмів відстоювання прав військовослужбовців та трансформації вже існуючих практик соціального захисту.

Як зазначає Л. Малюга, однією з найбільш поширених соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців є взаємодія з державними органами та установами, уповноваженими забезпечувати реалізацію соціальних і правових гарантій військових. У процесі захисту своїх прав військовослужбовці звертаються до Міністерства оборони України, Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерства у справах ветеранів, органів соціального захисту населення, військово-лікарських комісій та судових інстанцій. Такі звернення є важливим механізмом комунікації між військовими та державою, що дозволяє виявляти проблеми у функціонуванні системи соціального і правового забезпечення та сприяє відновленню порушених прав [27].

Практика звернень до державних інституцій охоплює широкий спектр питань, пов’язаних із реалізацією соціальних гарантій військовослужбовців. Найчастіше предметом таких звернень стають питання грошового забезпечення, отримання соціальних виплат і компенсацій, проходження військово-лікарських комісій, медичного забезпечення, надання статусу учасника бойових дій, забезпечення житлом, пенсійного забезпечення, реабілітації та психологічної допомоги. Значна кількість звернень з цих питань

свідчить про високий рівень потреби військовослужбовців у правовій та соціальній підтримці, а також про важливу роль державних інституцій у забезпеченні належного рівня їхнього соціального захисту.

Важливе місце серед соціальних практик захисту прав військових займає діяльність Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У системі захисту прав військовослужбовців інститут Уповноваженого є унікальним містком між громадянським суспільством та державною військовою машиною. Його діяльність розгортається у межах спеціалізованого напряму – захисту прав людини в секторі безпеки й оборони. Так, наприклад, у вересні 2025 року пройшов Перший Форум з військового права, на якому зібралися представники Асоціації правників України, експерти, науковці та представник Офісу Омбудсмана. Під час зустрічі Юрій Ковбаса, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі органів сектору безпеки й оборони, презентував роботу Офісу Омбудсмана, а саме профільного напрямку із захисту прав людини в системі органів сектору безпеки й оборони. Він роз'яснив, що цей напрямок охоплює захист прав чинних військових, військовозобов'язаних, правоохоронців, зниклих безвісти і полонених осіб, членів їхніх родин та інших осіб. Ю. Ковбаса наголосив, що у 2025 році до Офісу надійшло майже 32 тисячі звернень в інтересах зазначених категорій громадян. Найчастіше зверталися щодо прав членів родин військовослужбовців, які зникли безвісти (58%) та військовозобов'язаних та призовників (13%). Крім того, до основних практик звернень належать скарги щодо неотримання грошового забезпечення (бойових виплат), порушень під час проходження ВЛК, ненадання відпусток, а також неналежного медичного обслуговування. Також зазначено, що у сучасних умовах Омбудсман виконує функції моніторингу дотримання прав військовослужбовців, реагування на звернення, проведення перевірок та публічного висвітлення проблем військових [33].

Важливою складовою сучасних практик правового і соціального захисту військовослужбовців ЗСУ є також судовий захист, який виступає одним із

ключових механізмів відновлення порушених прав військовослужбовців. Ми вважаємо, що з соціологічної точки зору судовий процес слід розглядати як інституціоналізовану форму соціальної дії, де військовослужбовець (або його представник) вступає у легітимне протистояння з державною чи військово-командною структурою.

В умовах воєнного стану судовий захист виступає як найбільш радикальна та формалізована соціальна практика захисту прав військових. Якщо рапорти та звернення до Омбудсмана є спробами досудового (часто компромісного) врегулювання, то звернення до суду – це переведення конфлікту у площину офіційного процесуального змагання, де військовослужбовець та військове командування стають формально рівноправними сторонами.

Соціальна практика судового захисту чітко диференційована за ключовими проблемами, з якими стикаються бійці. Найчастіше предметом розгляду в адміністративних судах є оскарження рішень ВЛК та МСЕК щодо визнання військовослужбовців «придатними» або «обмежено придатними» без належного медичного обстеження, а також встановлення груп інвалідності чи відсотка втрати працездатності. Також частими є позови щодо невиплати додаткової винагороди (30, 50, 100 тис. грн), ненарахування «бойових», затримок одноразової грошової допомоги у зв’язку з пораненням або загибеллю (для родин). Рідше бувають позови щодо оскарження незаконних наказів про переведення, притягнення до дисциплінарної відповідальності (наприклад, неправомірні догани) чи відмови у звільненні зі служби за наявності законних підстав (сімейні обставини, стан здоров’я).

Отже, судовий захист виступає важливим механізмом реалізації принципу соціальної справедливості та забезпечення правової рівності військовослужбовців. Водночас складність судових процедур, тривалі строки розгляду справ та недостатня правова обізнаність військових часто ускладнюють процес реалізації їхніх прав.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають неюрисдикційні форми захисту прав військовослужбовців. Як зазначає В. Рекшинський, значну роль у цьому процесі відіграють громадські організації, ветеранські спільноти та волонтерські ініціативи [43].

Дійсно, на сьогоднішній день важливе місце серед соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців посідає діяльність громадських організацій. Р. Ігонін пише, що громадські організації виконують широкий спектр функцій, спрямованих на забезпечення соціальної та правової підтримки військових, зокрема надають юридичний супровід, здійснюють інформаційну та правопросвітницьку діяльність, сприяють адвокації прав військовослужбовців, здійснюють громадський контроль за діяльністю державних органів, а також надають підтримку сім’ям військових і ветеранам [18].

У багатьох випадках саме громадські організації виступають посередниками між військовослужбовцями та державними інституціями, допомагаючи орієнтуватися у складній системі соціального та правового забезпечення, готувати необхідні документи, отримувати юридичні консультації та представляти інтереси військових у взаємодії з органами влади. Зростання ролі громадських організацій свідчить про посилення значення інститутів громадянського суспільства у процесі захисту прав військовослужбовців в умовах воєнного стану .

Суттєвого значення у напрямку формування соціальних практик захисту прав військовослужбовців набуває діяльність правозахисних організацій, які спеціалізуються на захисті прав військових та членів їхніх сімей [16]. Їхня діяльність охоплює моніторинг випадків порушення прав військовослужбовців, підготовку правових звернень і скарг, проведення адвокаційних кампаній, публічне висвітлення проблем військових, інформаційний супровід резонансних справ та взаємодію з міжнародними правозахисними організаціями. Завдяки своїй діяльності такі організації не лише сприяють відновленню порушених прав конкретних осіб, а й

привертають увагу суспільства та державних інституцій до системних проблем у сфері соціального і правового захисту військовослужбовців, стимулюючи подальше вдосконалення відповідних механізмів державної політики.

Важливою характеристикою сучасних соціальних практик захисту прав військовослужбовців є активна роль волонтерського руху, значення якого суттєво зросло після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Волонтерські ініціативи стали одним із ключових елементів підтримки військових, доповнюючи діяльність державних інституцій та сприяючи оперативному реагуванню на потреби військовослужбовців.

Особливістю волонтерського руху є його гнучкість, мобільність та здатність швидко адаптуватися до нових викликів. На відміну від формалізованих державних механізмів, волонтерські організації часто мають можливість оперативніше реагувати на нагальні потреби військовослужбовців і надавати необхідну допомогу у кризових ситуаціях. У цьому контексті волонтерський рух виступає не лише важливим ресурсом соціальної підтримки військових, а й однією із вагомих інституцій громадянського суспільства, що бере активну участь у захисті прав та інтересів військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Останнім часом посилюється роль соціальних мереж та інших форм цифрових комунікацій у формуванні сучасних соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців. Соціальні мережі, Telegram-канали та онлайн-платформи стали важливими інструментами поширення правової інформації, отримання юридичних консультацій, публічного висвітлення проблем військових, координації допомоги та мобілізації суспільної підтримки. Завдяки розвитку цифрових технологій військовослужбовці отримали можливість оперативно подавати звернення, шукати правову допомогу, обмінюватися досвідом і координувати взаємодію з державними та громадськими інституціями.

Особливе значення мають Telegram-канали, через які поширюється актуальна інформація щодо соціальних виплат, проходження військово-лікарських комісій, оформлення статусу учасника бойових дій, отримання компенсацій та психологічної підтримки. Водночас важливою складовою захисту прав військовослужбовців є правопросвітницька діяльність, що реалізується через надання юридичних консультацій, підготовку інформаційних матеріалів, проведення освітніх заходів та поширення правових знань у медіапросторі. Це сприяє підвищенню рівня правової обізнаності військових, формуванню активної позиції щодо захисту власних прав та більш ефективному використанню механізмів соціального і правового захисту.

На наведених прикладах ми побачили, що соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану мають гібридний характер. Вони коливаються між жорстко регламентованими статутними процедурами та неформальними мережевими інструментами. Основною особливістю є те, що через обмеження військової системи ефективний захист прав часто делегується зовнішнім акторам (цивільним адвокатам, ГО, членам родин), що свідчить про незавершеність реформування правозахисних інститутів всередині самої армії та активну цифровізацію цих процесів.

Таким чином, соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців Збройних Сил України являють собою складний багаторівневий соціальний феномен, що формується у процесі взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства, медіа, цифрових платформ та самих військовослужбовців. Постійний розвиток і трансформація цих практик свідчать про формування в Україні комплексної системи захисту прав військовослужбовців, у якій поєднуються державні, громадські та цифрові механізми соціальної взаємодії.

РОЗДІЛ 3
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Аналіз документів як метод дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців в умовах воєнного стану

Дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ потребує використання методу, які дозволяють проаналізувати механізми соціальної взаємодії, особливості публічного дискурсу та форми реалізації соціального і правового захисту військових. Як ми знаємо, в соціології опитування й досі залишається одним з найбільш поширених методів. За допомогою опитування можна вивчити думку респондентів з будь-якого питання, отримати оцінку того чи іншого соціального явища тощо. Але досліджувана нами проблематика є досить чутлива, тому опитування діючих військовослужбовців під час воєнного стану має критичні обмеження. Відомо, що військовослужбовці зв’язані суворими обмеженнями щодо розголошення інформації про внутрішній стан у підрозділах. Будь-яке питання про порушення прав межує з розголошенням службової інформації. Опитування створило б для респондентів ситуацію вибору між щирістю та ризиком порушити військову дисципліну чи закон.

Через чутливість теми та страх перед можливими наслідками з боку командування, в процесі опитування військові можуть демонструвати високий рівень самоцензури. Більш того, опитування військових, які перебувають у стані хронічного бойового стресу або проходять лікування/реабілітацію, може спровокувати ретравматизацію. Тому, з етичної точки зору, ми не маємо морального права обтяжувати респондентів додатковим психологічним навантаженням. Отже, попри те, що опитування можливо дало б нам найкращу інформацію щодо порушення прав військовослужбовців, ми не можемо застосувати даний метод в умовах воєнного стану.

В даній кваліфікаційній роботі вибір методу аналізу документів замість традиційного опитування зумовлений саме високою сензитивністю теми та специфікою об’єкта дослідження в умовах воєнного стану. Аналіз правозахисних документів, судової практики та офіційних звернень, дописів у соціальних мережах тощо, дозволяє досліджувати матеріалізовані та юридично зафіксовані соціальні практики відстоювання прав без безпосереднього втручання у психоемоційний стан військових.

Використано два види аналізу документів: традиційний якісний аналіз і контент-аналіз. Поєднання цих двох видів дозволить нам дослідити проблему як у глибину (зміст, контекст), так і в ширину (масштаб, тенденції).

Традиційний аналіз документів та дописів спрямований на розуміння суті, глибинного змісту та контексту кожної історії. Застосовуючи даний вид аналізу, ми виступаємо не просто як лічильник слів, а як аналітик, що інтерпретує приховані смисли.

Аналіз контексту передбачає виявлення, в яких обставинах було написано допис або скаргу, наприклад, після виходу з зони бойових дій, під час перебування в госпіталі, після відмови у виплатах. Вивчення окремих випадків (Case Study) дозволило розглянути конкретні життєві історії військових, щоб простежити повний ланцюжок соціальної практики: яке право порушено, куди звернувся, з яким бар’єром стикнувся військовий, і таке інше. Зміст дописів у соціальних мережах, телеграм-каналах дозволяє і визначити домінуючі настрої, наприклад, розчарування в командуванні, правовий нігілізм, рішучість боротися до кінця.

Другий вид аналізу документів, який був використаний – контент-аналіз. У сучасній соціології цей метод використовується для аналізу документів, медіаматеріалів, офіційних повідомлень, публікацій у засобах масової інформації, соціальних мережах та цифрових платформах [22].

Контент-аналіз дозволяє виявити, які саме порушення прав зустрічаються найчастіше, хто є головними суб’єктами конфлікту та які

інструменти захисту згадуються. Це структурування великого обсягу інформації за допомогою чітких категорій.

У межах даного дослідження контент-аналіз використаний для вивчення особливостей висвітлення проблем захисту прав військовослужбовців у матеріалах Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерства оборони України, інтернет-видання «Українська правда», а також Telegram-каналів державних, громадських і волонтерських структур. Вибір зазначених джерел зумовлений необхідністю комплексного аналізу різних рівнів суспільної комунікації, що дозволяє простежити особливості представлення проблем військовослужбовців у державному, громадському та медійному дискурсах.

Аналіз текстових матеріалів дає можливість визначити найбільш поширені теми та категорії соціальних проблем, дослідити характер взаємодії між державою та військовослужбовцями, оцінити роль громадянського суспільства у процесі захисту прав військових, а також простежити особливості медійного висвітлення питань соціального та правового забезпечення військовослужбовців.

Важливим аргументом на користь використання контент-аналізу є активний розвиток цифрових комунікацій, які суттєво трансформували механізми соціальної взаємодії у сфері захисту прав військовослужбовців. У сучасних умовах значна частина соціальних практик відстоювання прав військових реалізується через Telegram-канали, соціальні мережі, онлайн-медіа та різноманітні цифрові інформаційні платформи. Саме цифрове середовище стало важливим простором комунікації між військовослужбовцями, державними органами, громадськими організаціями та волонтерськими об’єднаннями.

Для забезпечення системності дослідження було сформовано основні категорії контент-аналізу, які відображають ключові напрями соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців. До них належать питання соціального та правового захисту, грошового і медичного забезпечення,

проходження військово-лікарських комісій, реабілітації та психологічної підтримки військових, отримання статусу учасника бойових дій, діяльності громадських організацій, волонтерської допомоги, цифрової комунікації та правопросвітницької діяльності. Використання зазначених категорій дозволяє комплексно дослідити особливості висвітлення проблем військовослужбовців у різних інформаційних джерелах, виявити основні напрями соціальних практик захисту їхніх прав та простежити характер взаємодії між основними суб'єктами соціальної комунікації.

Таким чином, використання традиційного аналізу документів і контент-аналізу у даному дослідженні є методологічно обґрунтованим та дозволяє комплексно дослідити соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців Збройних Сил України в умовах воєнного стану. Метод аналізу документів забезпечує можливість системного вивчення комунікативних процесів, публічного дискурсу та механізмів соціальної взаємодії у сфері захисту прав військовослужбовців.

3.2. Аналіз результатів прикладного соціологічного дослідження

У даному підрозділі представлено результати прикладного соціологічного дослідження соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану, проведеного методом аналізу документів. Емпіричну базу дослідження склали 28 матеріалів, відібраних із чотирьох типів джерел: офіційного сайту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, офіційного сайту Міністерства оборони України, інтернет-видання «Українська правда», Цензор_NET, РБК-Україна, а також Telegram-каналів «Юридична сотня», «Адвокат ЗСУ», «STERNENKO» (це канали мільйонники, які є найбільш популярними серед військових).

Формування вибіркової сукупності здійснювалося відповідно до низки критеріїв, що забезпечували релевантність та аналітичну цінність відібраних матеріалів. До аналізу включалися публікації, зміст яких безпосередньо

стосувався захисту прав військовослужбовців, висвітлював питання соціального та правового забезпечення, містив інформацію про механізми взаємодії між військовими та державними інституціями, а також відображав актуальні проблеми функціонування системи захисту прав військових в умовах воєнного стану. Додатковим критерієм відбору виступала суспільна значущість матеріалів, що дозволило зосередити увагу на найбільш актуальних питаннях у сфері відстоювання прав військовослужбовців, а також їх соціального захисту.

Використання різнорідних джерел інформації (перелік проаналізованих документів надано у Додатку Б) дозволило комплексно дослідити сучасні соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців та забезпечило можливість проведення міжінституційного порівняльного аналізу особливостей їх висвітлення у державному, медійному та громадському дискурсах.

На нашу думку, такий підхід дозволив здійснити комплексне дослідження особливостей висвітлення проблем захисту прав військовослужбовців у різних сегментах інформаційного простору.

Вибір зазначеного масиву документів обумовлений їхньою інформативністю щодо фіксації реальних стратегій та інструментів, які розробляються на інституційному (державному) рівні, а також використовують військовослужбовці та їхні родини для захисту своїх прав.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 2022-2026 років, що дозволило простежити трансформацію соціальних практик захисту прав військовослужбовців в умовах повномасштабної війни та змін у системі соціального і правового забезпечення військових.

Отже, для досягнення поставленої мети було сформовано чотири аналітичні блоки для якісно-кількісного аналізу, які охоплювали матеріали Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерства оборони України, інтернет-видань «Українська правда», Цензор_NET, РБК-

Україна, а також Telegram-каналів «Юридична сотня», «Адвокат ЗСУ», «STERNENKO», «Повернись живим», «Офіцер+».

Перший блок дослідження включав аналіз семи матеріалів, опублікованих на офіційному сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Аналіз змісту цих публікацій, зокрема Щорічної доповіді Уповноваженого про стан додержання прав людини, в тому числі військовослужбовців (за 2024, 2025 роки), Спеціальної доповіді Омбудсмана за результатами моніторингу військово-лікарських комісій (ВЛК), Звіту про результати моніторингового візиту Офісу Військового Омбудсмана до бойових підрозділів щодо дотримання прав військовослужбовців та інших (Див. Додаток Б, Блок 1) показав, що основна увага зосереджується на питаннях соціального захисту військовослужбовців, медичного забезпечення, контролю діяльності військово-лікарських комісій, наданні правової допомоги, міжнародній співпраці у сфері захисту прав людини, підтримці ветеранів тощо. Найбільш поширеними категоріями контенту виявилися «діяльність державних органів», «соціальний захист», «правова допомога» та «випадки порушення прав військових».

Отримані результати свідчать про те, що інформаційна політика Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини орієнтована насамперед на виконання правозахисної функції та забезпечення громадського контролю за дотриманням прав військовослужбовців. Особлива увага у матеріалах приділяється питанням діяльності військово-лікарських комісій, моніторингу дотримання прав військових, реагуванню на звернення громадян, взаємодії з міжнародними організаціями та підтримці ветеранів. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що Офіс Омбудсмана формує переважно правозахисний дискурс, у межах якого ключовими пріоритетами виступають виявлення порушень прав військовослужбовців, контроль діяльності державних інституцій, забезпечення належного реагування на звернення військових та сприяння реалізації передбачених законодавством соціальних гарантій.

Другий блок дослідження охоплював аналіз семи матеріалів, розміщених на офіційному сайті Міністерства оборони України. До вибірки були включені публікації, присвячені створенню інституцій захисту прав військовослужбовців, діяльності Центрального управління захисту прав військовослужбовців, розгляду звернень військових, розвитку цифрових комунікацій та впровадженню системних змін у сфері соціального і правового захисту військових. Зокрема аналізувалися «Положення про Центральне (Головне) управління захисту прав військовослужбовців», «Положення про урядову гарячу лінію МОУ «1512», «Наказ МОУ № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в ЗСУ» та інші (Див. Додаток Б, Блок 2). Предметом традиційного аналізу стали мета створення, функції та механізми дії та дієвість цих документів у реальному житті.

Аналіз зазначених нормативно-правових актів дозволив виявити деякі внутрішні протиріччя між широким спектром задекларованих функцій нових інституцій та обмеженістю реальних механізмів їх впровадження на низовому рівні. Наприклад, створення Центрального управління захисту прав військовослужбовців фіксує інтенцію держави перейти до людиноцентричної моделі, проте аналіз положення свідчить про збереження відомчої підпорядкованості, що в соціологічному вимірі обмежує рівень незалежності цієї структури та підвищує ризики її бюрократизації.

Аналіз Наказу МОУ № 402 у соціологічному контексті дозволяє розглядати процедуру ВЛК не просто як медичну експертизу, а як специфічний інституційний фільтр, що визначає подальший соціальний і професійний статус військовослужбовця. Попри періодичні оновлення та цифровізацію, документ містить значний обсяг дискреційних повноважень (можливість суб’єктивного трактування норм членами комісії). Це створює передумови для правової невизначеності, стигматизації поранених військовослужбовців та стимулює розвиток неформальних практик (пошук корупційних або «знайомських» каналів) для захисту свого права на належне лікування чи звільнення.

Положення про урядову гарячу лінію МОУ «1512» позиціонує цей інструмент як канал швидкого вертикального зв'язку «військовий – держава». Проте соціоструктурний аналіз умов воєнного стану вказує на наявність об'єктивних бар'єрів доступу до цього ресурсу: фізична неможливість комунікації на лінії фронту, недовіра до ефективності «телефонного права» та страх інтерпретації такого дзвінка командуванням як порушення військової субординації. Відтак, документ забезпечує формальне право на скаргу, але не гарантує захисту військовослужбовця від потенційних соціальних санкцій усередині підрозділу.

Узагальнюючи результати якісного аналізу документів, можна стверджувати, що існуюча нормативна база створює інституційний каркас для захисту прав військових, але покладає весь тягар ініціації цього захисту на самого військовослужбовця. Оскільки документи вимагають високої правової мобільності, чіткого дотримання складних бюрократичних процедур та володіння специфічним інформаційним капіталом, вони мимоволі поглиблюють соціальну нерівність між різними категоріями військовослужбовців, обмежуючи можливості захисту для тих з них, хто має нижчий рівень правової грамотності або обмежений доступ до юридичної підтримки.

Таким чином, результати аналізу дають підстави стверджувати, що Міністерство оборони України формує переважно інституційно-управлінський дискурс, у межах якого основна увага зосереджується на створенні та вдосконаленні механізмів захисту прав військовослужбовців через нові інституційні форми, тобто діяльності відповідних державних структур та реалізації заходів державної політики у цій сфері. На відміну від матеріалів Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, де значне місце займають питання порушення прав військовослужбовців і реагування на такі випадки, публікації Міністерства оборони України значно більшою мірою орієнтовані на висвітлення механізмів реагування, діяльності інституцій, процесів цифровізації комунікації та впровадження системних

управлінських рішень. Така специфіка контенту відображає роль Міністерства оборони України як ключового суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і соціальних гарантій військовослужбовців.

Третій блок дослідження охоплював аналіз семи матеріалів в інтернет-виданнях «Українська правда», Цензор_NET, РБК-Україна, «Правова позиція», присвячених діяльності військового омбудсмана, законодавчим змінам у сфері захисту прав військовослужбовців, питанням суспільного контролю, журналістським розслідуванням, та критичним статтям, в яких висвітлювалися проблеми між деклараціями щодо захисту прав військових і реальним станом речей (Див. Додаток Б, Блок 3).

Результати контент-аналізу показали, що в багатьох проаналізованих матеріалах були представлені категорії «порушення прав» (стаття Михайла Ташкова, офіцера ЗСУ під назвою «Віримо в ЗСУ?»: як держава крок за кроком зменшувала реальне забезпечення військових», редакційна стаття – розгляд конкретного випадку «Стіна бюрократії: як поранені військові борються за виплати та статус УБД».); категорії «правовий захист» (стаття Юлії Татік, президентки АО «Всеукраїнська асоціація адвокатів, «Хто та як захищає права військових в Україні», стаття Катерини Гончарової та Тетяни Козян «Командир ігнорує рапорт. Куди звертатися військовому, якщо не дозволяють звільнитися?»), а також питання комунікації та медійного висвітлення проблем військовослужбовців, що свідчить про стійку увагу видань до питань забезпечення прав військових та функціонування відповідних механізмів їх захисту.

На відміну від офіційних джерел, матеріали інтернет-видань мають більш виражений соціально-критичний характер (журналістське розслідування УП щодо корупційних скандалів у системі МСЕК / ВЛК «Чим хворіє ВЛК? Що не так в роботі військово-лікарських комісій?», репортаж УП про акції та петиції родин військовослужбовців «Полон вбиває»). Вони значною мірою орієнтовані на формування суспільної дискусії щодо проблем

реалізації прав військовослужбовців. У публікаціях особлива увага приділяється аналізу недоліків існуючої системи захисту прав військових, необхідності її подальшого реформування та оцінці ефективності державної політики у цій сфері. Важливе місце у медійному дискурсі займає тема військового омбудсмана, який розглядається як новий інституційний механізм захисту прав військовослужбовців та важливий інструмент посилення контролю за дотриманням їхніх прав (Катерина Тищенко опублікувала інтерв'ю з військовим омбудсманом «Офіс Військового омбудсмана за 4 місяці отримав майже 8 тисяч скарг _ Решетилова»).

Таким чином, зміст публікацій інтернет-видань відображає не лише інформаційну, а й суспільно-контрольну функцію медіа, спрямовану на привернення уваги до актуальних проблем військовослужбовців та стимулювання суспільного обговорення шляхів їх вирішення.

Четвертий блок дослідження охоплював аналіз семи публікацій Telegram-каналів «Юридична сотня», «Адвокат ЗСУ», STERNENKO, «Офіцер+», «Повернись живим», які мають більше мільйона підписників і є дуже популярними серед військових (Див. Додаток Б, Блок 4).

Аналіз публікацій у Telegram-каналах виявив три рівні медійної адвокації прав військових: просвітницько-нормативний, практично-інструментальний та резонансно-контролюючий. Пости і дописи в Telegram-каналах забезпечують правову соціалізацію через інструкції, адвокати деконструюють бюрократичні бар'єри, а волонтерські блоги використовують публічний тиск для вирішення системних проблем. Так, наприклад, канал «Адвокат ЗСУ» пише: «Військовим нерідко доводиться виборювати свої законні права на лікування, переведення, належні виплати та звільнення від служби. Спершу захисники намагаються знайти компроміс на місці, але це вдається не завжди. Топ-проблеми, з якими військові звертаються до нас частіше за все стосуються блокування лікування, ігнорування рапортів на ВЛК та штучне затягування звільнення зі служби, а також затримку бойових виплат. Ми радимо: 1) питання медицини та ВЛК ефективніше вирішувати через

скарги на вище командування – до Міноборони, Генштабу чи ВСП; 2) якщо командири ігнорують рапорт на демобілізацію, виходом залишається суд, який триває від 3 до 4 місяців; 3) не передавайте рапорти без офіційної фіксації, через що той може «загубитися».

Блог Сергія Стерненка («STERNENKO») представляє собою особливий тип неформальних практик – цивільний інституційний контроль та резонансну медіа-адвокацію. Блогер, який наразі є радником Міністра Оборони України, провів аналітичне опитування на своєму ТГ-каналі «STERNENKO» на тему: «З якими труднощами ви стикаєтесь під час оформлення статусу УБД?» та підготував аналітичний звіт, у якому висвітив системні інституційні та бюрократичні бар'єри, з якими стикаються військовослужбовці ЗСУ при спробі реалізувати своє право на отримання статусу учасника бойових дій. Як зазначає блогер «Статус УБД, який є базовою державною гарантією, у реальному соціальному просторі армії перетворюється на дефіцитний ресурс через дисфункцію військової бюрократії. Те, що радник Міністра оборони змушений акумулювати тисячі скарг через месенджер, доводить неефективність офіційних каналів вертикальної комунікації та підтверджує запит армійського соціуму на негайну і повну цифровізацію правозахисних процедур».

Низка дописів у ТГ-каналі військового блогера «Офіцер+» з критикою «паперової армії» та радянських методів управління відображає неформальний протест та заклик до захисту гідності військових в середині системи. Автор пише «Попри цифрові реформи (як-от впровадження «Армія+»), наразі фіксується суттєвий зазор між задекларованою електронною процедурою та реальною практикою на місцях, де комісії продовжують вимагати паперові оригінали з «мокрими» печатками».

Аналіз інших ТГ-каналів показав, що найбільш поширеними категоріями у Telegram-комунікації є «цифрова комунікація», «соціальний і правовий захист військовослужбовців», «юридична допомога» та «державна підтримка».

На відміну від офіційних державних ресурсів і традиційних медіа, Telegram-канали мають більш прикладний та практично орієнтований характер. Значна частина публікацій спрямована на надання юридичних консультацій, роз'яснення алгоритмів дій у різних життєвих ситуаціях, оперативне інформування про зміни у законодавстві та соціальних гарантіях, а також на поширення рекомендацій щодо отримання необхідної допомоги. Важливе місце у змісті публікацій займають питання реабілітації військовослужбовців, соціальної адаптації ветеранів та підтримки членів їхніх сімей.

Особливістю Telegram-комунікації є також більш широкий спектр соціальних тем порівняно з іншими джерелами інформації. Зокрема, у проаналізованих матеріалах значна увага приділяється питанням гендерної рівності у військовому середовищі, психологічної підтримки військовослужбовців, допомоги родинам військових та розвитку волонтерської взаємодії. Це свідчить про те, що Telegram-канали виконують не лише інформаційну, а й консультативну, мобілізаційну та соціально-підтримувальну функції. Таким чином, цифрові платформи виступають важливим елементом сучасних соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців, забезпечуючи оперативний обмін інформацією, координацію підтримки та посилення взаємодії між військовими, державними інституціями та громадянським суспільством.

Порівняння результатів аналізу документів дозволив встановити суттєві відмінності у змісті та спрямованості дискурсу різних типів джерел. Зокрема, матеріали Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини формують переважно правозахисну модель дискурсу, орієнтовану на моніторинг порушень прав військовослужбовців, контроль діяльності державних органів, забезпечення соціальних гарантій та реагування на звернення військових. Натомість матеріали Міністерства оборони України репрезентують інституційно-державну модель, у межах якої основна увага приділяється діяльності державних структур, створенню нових механізмів захисту прав

військовослужбовців, реалізації управлінських рішень та впровадженню системних змін у сфері соціального і правового забезпечення військових. Публікації в інтернет-виданнях, зокрема «Українська правда», Цензор_NET, РБК-Україна, надають експертну думку та формують суспільно-критичний дискурс, зосереджений на проблемах реалізації прав військовослужбовців, здійсненні суспільного контролю, необхідності реформування існуючих механізмів захисту та підтриманні публічної дискусії щодо актуальних проблем військових. Особливу модель соціальної взаємодії демонструють Telegram-канали, які формують дискурс, орієнтований на оперативне інформування, надання юридичних консультацій, практичну підтримку військовослужбовців і ветеранів та забезпечення швидкої взаємодії між різними суб'єктами соціального захисту.

У результаті проведеного якісно-кількісного аналізу встановлено, що соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців мають складний багаторівневий характер і реалізуються через взаємодію державних інституцій, правозахисних організацій, громадянського суспільства, медіа та цифрових платформ комунікації. Дослідження показало, що сучасна система захисту прав військовослужбовців уже не обмежується виключно діяльністю державних органів, а функціонує як розгалужена мережа взаємопов'язаних суб'єктів, які виконують різні, але взаємодоповнювальні функції у сфері правового та соціального захисту військових. При цьому ефективність захисту прав значною мірою залежить від рівня взаємодії між цими суб'єктами, їхньої здатності координувати спільні дії та оперативно реагувати на актуальні потреби військовослужбовців.

Це свідчить про поступове формування в Україні комплексної моделі захисту прав військовослужбовців, яка поєднує державні, громадські та цифрові механізми соціальної взаємодії та забезпечує більш ефективне реагування на потреби військових в умовах воєнного стану.

3.3. Рекомендації щодо оптимізації соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців

Результати проведеного якісно-кількісного аналізу документів дозволили встановити, що система захисту прав військовослужбовців в Україні перебуває у процесі активної трансформації. В умовах повномасштабної війни суттєво зросла кількість звернень військовослужбовців, актуалізувалися питання соціального забезпечення, медичної допомоги, проходження військово-лікарських комісій, психологічної підтримки, юридичного супроводу та соціальної адаптації ветеранів.

Проведене дослідження засвідчило, що в Україні вже сформовано багаторівневу систему соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців, яка функціонує на основі взаємодії державних інституцій, правозахисних організацій, громадських об'єднань, волонтерських ініціатив, медіа та цифрових комунікаційних платформ. Кожен із цих суб'єктів виконує специфічні функції у сфері захисту прав військових, забезпечуючи правову, інформаційну, соціальну та консультативну підтримку. Отримані результати свідчать, що сучасні практики відстоювання прав військових характеризуються поєднанням державних і громадських механізмів підтримки, а також активним використанням цифрових інструментів комунікації.

Водночас проведене соціологічне дослідження показало наявність низки суттєвих проблем, які потребують подальшого вдосконалення соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану.

Однією з ключових проблем є недостатній рівень координації між різними суб'єктами захисту прав військових. У сучасних умовах військовослужбовці часто змушені одночасно звертатися до кількох державних органів, правозахисних структур або громадських організацій для

вирішення одного питання. Це свідчить про фрагментарність існуючої системи захисту прав та недостатню ефективність міжінституційної взаємодії.

У зв'язку з цим одним з напрямів оптимізації соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців має стати формування єдиного координаційного механізму взаємодії між Міністерством оборони України, Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Військовим Омбудсманом, Міністерством у справах ветеранів України, органами соціального захисту населення, громадськими організаціями та правозахисними структурами. Необхідність створення такого механізму обумовлена потребою підвищення ефективності міжінституційної взаємодії та забезпечення більш оперативного реагування на проблеми, з якими стикаються військовослужбовці під час відстоювання своїх прав.

Важливими завданнями такого координаційного механізму мають стати налагодження оперативного обміну інформацією між суб'єктами системи захисту прав військових, координація спільних дій щодо розв'язання проблемних питань, своєчасне реагування на факти порушення прав військовослужбовців, узгодження процедур розгляду звернень та мінімізація бюрократичних перешкод. Реалізація такого підходу сприятиме підвищенню ефективності функціонування системи соціального і правового захисту військовослужбовців, забезпеченню більш якісного надання допомоги та посиленню довіри військових до державних і громадських інституцій.

Також важливим напрямом оптимізації соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців є подальший розвиток цифрових механізмів захисту прав. Проведений контент-аналіз Telegram-каналів засвідчив, що цифрові платформи стали одним із найбільш ефективних інструментів комунікації між військовослужбовцями, державними інституціями, громадськими організаціями та правозахисними спільнотами. Саме завдяки спеціалізованим чат-ботам, цифровим «гарячим лініям» Офісу Омбудсмана та Міністерства Оборони України військові мають можливість оперативно отримувати юридичні консультації, актуальну інформацію про

соціальні гарантії та передбачені законодавством пільги, ознайомлюватися з алгоритмами дій у випадках порушення їхніх прав, отримувати рекомендації щодо проходження військово-лікарських комісій, а також швидко звертатися по необхідну допомогу. Цифрові платформи забезпечують доступність інформації незалежно від місця перебування військовослужбовця та сприяють скороченню часу на отримання необхідних консультацій і послуг. У зв'язку з цим перспективним напрямом удосконалення системи захисту прав військових є подальший розвиток цифрових сервісів, розширення онлайн-консультування, створення єдиних інформаційних ресурсів та впровадження сучасних електронних механізмів взаємодії між військовослужбовцями та суб'єктами соціального і правового захисту.

Ми вважаємо, що варто розглянути питання про створення єдиної цифрової платформи захисту прав військовослужбовців, яка забезпечувала б централізований доступ до інформації, консультацій та електронних сервісів. Важливим кроком також має стати розширення можливостей електронного подання звернень і скарг, а також впровадження системи онлайн-моніторингу їх розгляду, що сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності відповідних інституцій. Не менш важливим є розвиток гарячих ліній, електронних консультацій та інших дистанційних форм правової підтримки, які дозволяють оперативно реагувати на потреби військовослужбовців. Крім того, підвищенню ефективності системи сприятиме інтеграція цифрових сервісів між різними державними структурами, що забезпечить більш швидкий обмін інформацією та спростить процедури отримання необхідних послуг. Особливу увагу необхідно приділяти забезпеченню доступності електронних сервісів для поранених військовослужбовців, осіб з інвалідністю внаслідок війни та ветеранів, що сприятиме більш повній реалізації їхніх прав і соціальних гарантій.

Єдина цифрова система дозволить значно спростити комунікацію між військовими та державними органами, скоротити час розгляду звернень та підвищити прозорість процедур захисту прав військовослужбовців.

Окремої уваги потребує правопросвітницька діяльність. Аналіз джерел засвідчив, що значна частина військовослужбовців недостатньо обізнана зі своїми правами, механізмами їх реалізації та можливостями отримання юридичної допомоги. У багатьох випадках проблеми виникають саме через низький рівень правової поінформованості.

Для підвищення ефективності системи захисту прав військовослужбовців важливим завданням є підвищення рівня їхньої правової обізнаності. Результати дослідження засвідчили, що значна частина військових потребує доступної та зрозумілої інформації щодо механізмів реалізації своїх прав, отримання соціальних гарантій та порядку звернення до уповноважених органів. У зв'язку з цим доцільним є проведення регулярних правопросвітницьких заходів у військових частинах, підготовка спеціалізованих інформаційних довідників для військовослужбовців, розроблення покрокових алгоритмів дій у найбільш поширених ситуаціях, пов'язаних із захистом прав, а також активне поширення правової інформації через соціальні мережі та месенджери.

Важливу роль у цьому процесі можуть відігравати громадські організації та правозахисні структури, які мають значний досвід надання юридичних консультацій та правової підтримки військовим. Крім того, перспективним напрямом залишається подальший розвиток системи безоплатної правової допомоги для військовослужбовців та членів їхніх сімей, що сприятиме підвищенню доступності механізмів захисту прав і соціальних гарантій.

Ще одним важливим напрямом оптимізації соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців є удосконалення діяльності військово-лікарських комісій. Проведений аналіз матеріалів Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини показав, що проблематика проходження ВЛК належить до найбільш конфліктних і соціально чутливих сфер захисту прав військовослужбовців. Найчастіше проблеми пов'язані із затягуванням розгляду документів, недостатньою прозорістю окремих процедур, складністю оскарження рішень, труднощами

під час визначення ступеня придатності до військової служби та порушенням права на своєчасне медичне забезпечення. У зв'язку з цим доцільним є впровадження комплексу заходів, спрямованих на підвищення прозорості діяльності військово-лікарських комісій, розвиток електронного контролю за проходженням відповідних процедур, створення системи цифрового супроводу медичної документації та удосконалення механізмів оскарження рішень ВЛК.

Важливе значення також має посилення громадського та правозахисного моніторингу діяльності ВЛК, а також забезпечення можливості отримання незалежних медичних консультацій військовослужбовцями. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню довіри до системи військово-лікарської експертизи та забезпеченню більш повного дотримання прав військових у процесі проходження відповідних процедур.

Значною складовою оптимізації соціальних практик є розвиток психологічної підтримки військовослужбовців. Війна супроводжується високим рівнем психологічного навантаження, тривалим перебуванням у стресових умовах, бойовими травмами та посттравматичними розладами. Саме тому система психологічної підтримки має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики. Для підвищення ефективності психологічної підтримки військовослужбовців необхідним є подальший розвиток спеціалізованої інфраструктури психологічної допомоги. Зокрема, доцільним є розширення мережі центрів психологічної підтримки, забезпечення доступу військовослужбовців до професійної психотерапевтичної допомоги, створення комплексних програм психологічної реабілітації та розвиток системи кризової психологічної підтримки. Важливим напрямом роботи має стати також проведення психологічної підготовки військовослужбовців до повернення у цивільне життя, що сприятиме зниженню ризиків дезадаптації та полегшенню процесу соціальної інтеграції після завершення служби або участі у бойових діях.

Особливого значення в сучасних умовах набуває проблема соціальної адаптації та реабілітації ветеранів. Результати проведеного дослідження показали, що після повернення із зони бойових дій значна частина військовослужбовців стикається з труднощами соціальної адаптації, працевлаштування, інтеграції у цивільне життя, відновлення соціальних зв'язків та реалізації передбачених законодавством соціальних гарантій. Такі проблеми мають комплексний характер і потребують системного підходу до їх вирішення.

У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів державної та громадської політики має стати подальший розвиток системи підтримки ветеранів. Насамперед доцільним є розширення мережі центрів ветеранської підтримки, створення ефективних програм професійної адаптації та перекваліфікації військовослужбовців, а також сприяння їхньому працевлаштуванню після завершення служби. Тут важливою стає підтримка підприємницьких ініціатив, що дозволяє створювати додаткові можливості для економічної самореалізації та підвищення рівня соціально-економічної незалежності ветеранів.

Не менш важливим є активне залучення територіальних громад до процесів адаптації ветеранів, розвиток місцевих програм підтримки та зміцнення соціальних зв'язків між військовими та цивільним населенням. Окрему увагу необхідно приділяти підтримці сімей військовослужбовців, оскільки саме родина часто виступає одним із ключових чинників успішної соціально-психологічної адаптації після повернення з війни. У зв'язку з цим доцільним є подальший розвиток програм сімейного консультування, розширення можливостей психологічної підтримки членів родин військових, створення спеціалізованих соціальних програм для дітей військовослужбовців та вдосконалення механізмів соціального супроводу сімей. Реалізація зазначених заходів сприятиме більш ефективній інтеграції ветеранів у суспільне життя та підвищенню рівня їхнього соціального благополуччя.

Важливу роль у системі відстоювання прав військовослужбовців відіграють громадські та волонтерські організації. Дослідження показало, що саме інститути громадянського суспільства нерідко виконують функцію посередника між військовослужбовцями та державними структурами, забезпечуючи ефективні механізми комунікації та підтримки. Діяльність таких організацій охоплює широкий спектр напрямів, серед яких юридичний супровід, інформаційна підтримка, адвокація прав військових, здійснення громадського контролю, допомога родинам військовослужбовців, психологічна підтримка та сприяння соціальній адаптації ветеранів. Завдяки гнучкості та оперативності реагування громадські та волонтерські ініціативи часто здатні швидше реагувати на актуальні потреби військових та ефективно доповнювати діяльність державних інституцій.

Тому, на нашу думку, одним із перспективних напрямів удосконалення системи захисту прав військовослужбовців є поглиблення співпраці між державою та громадським сектором. Важливе значення має залучення громадських організацій до розроблення та реалізації реформ у сфері соціально- правового захисту військових, підтримка правозахисних ініціатив, створення спільних координаційних платформ та розвиток механізмів громадського моніторингу діяльності державних інституцій. Розвиток партнерства між державними структурами та громадянським суспільством сприятиме підвищенню ефективності соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців та формуванню більш стійкої й адаптивної системи їх соціально-правового захисту.

Окремої уваги потребує удосконалення інформаційної політики у сфері захисту прав військовослужбовців. Проведене дослідження показало, що різні джерела по-різному висвітлюють проблеми захисту прав військових. Офіційні державні ресурси переважно акцентують увагу на позитивних результатах діяльності, тоді як медіа та громадські платформи більше зосереджуються на проблемах, конфліктах та недоліках системи.

У зв’язку з цим важливо підвищувати рівень відкритості державних органів, забезпечувати регулярне інформування суспільства про результати розгляду звернень військовослужбовців, розвивати комунікацію між державою та громадянським суспільством і формувати довіру до інституцій захисту прав військових.

Ще одним з напрямків оптимізації є удосконалення нормативно-правової бази. Дослідження засвідчило, що частина проблем у сфері захисту прав військовослужбовців пов’язана з недосконалістю окремих законодавчих норм, складністю процедур та необхідністю адаптації правового регулювання до умов воєнного стану. У зв’язку з цим доцільним є подальше вдосконалення законодавства у сфері соціального захисту військових, спрощення процедур отримання соціальних гарантій, нормативне врегулювання діяльності військового омбудсмана та гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав військовослужбовців.

Отже, ми вважаємо, що оптимізація соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців потребує комплексного підходу, який поєднуватиме вдосконалення державної політики, розвиток цифрових механізмів захисту прав, посилення правопросвітницької діяльності, підтримку ветеранів і членів їхніх сімей, розширення громадського контролю та поглиблення міжінституційної взаємодії.

ВИСНОВКИ

В ході написання кваліфікаційної роботи бакалавра нами була виконана низка дослідницьких завдань. На першому етапі підготовки створено методологічне підґрунтя роботи. Завдяки аналізу наукової літератури, довідниково-енциклопедичних джерел уточнено сутність ключових понять. Це дозволило нам виявити, що соціальні практики відстоювання прав військових є специфічним різновидом соціальної дії та поведінкових стратегій індивідів і груп, які спрямовані на трансформацію та адаптацію всередині жорстко ієрархізованого інституту армії. В умовах воєнного стану ці практики маркують межу між нормативними вимогами держави та реальними життєвими потребами військовослужбовців як соціальної спільноти. Ці дії спрямовані на захист, відновлення та реалізацію законних гарантій військовослужбовців (фінансових, медичних, соціальних) в особливих правових умовах, які частково обмежують цивільні свободи.

В ході аналізу стану наукової розробленості соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану виявлено, що попри наявність ґрунтовних юридичних досліджень, соціологічне осмислення динаміки соціальних практик захисту прав військових після 2022 року перебуває лише на етапі становлення. Існує дефіцит емпіричних даних щодо поведінкових стратегій військовослужбовців у конфліктних ситуаціях із командуванням чи державними органами.

Обґрунтовуючи методологічний апарат даної роботи, ми дійшли висновку, що найбільш доцільним є застосування теорії соціальних практик П. Бурдьє та Е. Ґіденса, яка дозволяє розглядати військових не як пасивних об’єктів управління, а як активних соціальних акторів, котрі володіють певним обсягом правового та соціального капіталу. Теоретико-методологічним підґрунтям даної роботи стало поєднання фундаментальної соціологічної теорії з спеціальними соціологічними теоріями та галузевими соціологіями – соціологією війни, соціологією армії та соціологією права. Що дозволило

дослідити конфлікт між формальними інституційними правилами та неформальними практиками взаємодії. Прикладну частину роботи забезпечив якісно-кількісний аналіз документів.

У другому розділі кваліфікаційної роботи наша дослідницька увага зосереджена на вивченні основних характеристик системи забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ в сучасній Україні, а також на особливостях соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану. Виявлено, що сучасна українська система забезпечення прав військовослужбовців перебуває у стані трансформації. З одного боку, створено нові інституції: Центральне (Головне) управління захисту прав військовослужбовців при Міністерстві оборони України, інститут Військового омбудсмана, з іншого – система зазнає деструктивного впливу бюрократизації, застарілих радянських управлінських підходів та надмірного навантаження на систему ВЛК і МСЕК.

Встановлено, що соціальні практики відстоювання прав військових в Україні реалізуються на двох рівнях: на рівні формальних практик через подання рапортів, звернення до суду, на урядові гарячі лінії чи до відповідних структур Офісу Омбудсмана. Другий рівень – це рівень неформальних практик, які реалізуються через горизонтальні мережеві зв’язки, залучення волонтерських та громадських організацій, використання медійного розголосу в соціальних мережах, пошук неформальних каналів впливу для прискорення бюрократичних процедур.

Наші теоретичні висновки і положення, отримані шляхом теоретичного аналізу, будуть неповними без реального соціологічного дослідження. Тому третій розділ кваліфікаційної роботи присвячений організації прикладного дослідження, де в якості основного методу збору соціологічної інформації використано метод якісно-кількісного аналізу документів. В роботі обґрунтовано, чому саме обраний даний метод.

В ході аналізу документів виявлено, що ключовими точками напруги є процедури проходження ВЛК, отримання бойових виплат, виплат за

поранення, оформлення статусу учасника бойових дій та реалізація права на звільнення чи відпустку. Не дивлячись на те, що правове поле воєнного стану вимагає від військового високого рівня юридичної грамотності, результати аналізу документів показали, що цей рівень є недостатнім, а це, в свою чергу, ускладнює самостійний захист його прав.

Не дивлячись на те, що формальні інституційні практики відстоювання прав військовослужбовців часто залишаються нереалізованими через системні бюрократичні бар'єри, надмірну ієрархізованість та процедурну складність армійського апарату, результати емпіричного дослідження фіксують позитивну динаміку в цій сфері. Зокрема, особливого значення та суспільної легітимності набуває інститут Військового омбудсмана, який поступово трансформується у дієвий інструмент незалежного правового захисту та виступає медіатором між військовослужбовцями і державною командною вертикаллю. Так, наприклад, аналізуючи інтерв'ю з військовим омбудсманом Ольгою Решетиловою, яка зазначила, що значно зростає кількість скарг військовослужбовців до її Офісу про порушення їхніх прав у різних сферах. За останні 4 місяці їх зафіксовано майже 8 тисяч.

Аналіз контенту в соціальних мережах дозволив емпірично зафіксувати, що більшість військовослужбовців, що пишуть дописи, стикалися з порушенням або затримкою в реалізації їхніх прав. Так, наприклад, основними бар'єрами для використання офіційних практик (подання рапортів) є страх погіршення відносин із командуванням, недовіра до військової бюрократії та брак часу в умовах ведення бойових дій, а також небажання отримати стигматизацію з боку побратимів у вигляді ярлика «скаржника». Адже це може вплинути на загальний стан підрозділу, послабити його позицію. Саме тому багато військовослужбовців, які вважають що їх права порушено, часто обирають єдино можливий, на їхню думку, шлях вирішення проблеми – самовільне залишення частини (СЗЧ). Також аналіз деяких дописів показує, що натомість зростає довіра до недержавних правозахисних та волонтерських інституцій. Так, аналізуючи Телеграм-канали правозахисних організацій

(Адвокат ЗСУ, Юридична сотня), ми побачили, що ці цифрові платформи виконують функцію «соціального компенсатора» недостатньої ефективності офіційних інституцій. Вони трансформувалися у потужні простори горизонтальної взаємодії, де військовослужбовці оперативно отримують не лише кваліфіковану правову допомогу, а й відчуття групової солідарності та захищеності, що суттєво знижує рівень їхнього соціального відчуження в умовах правового дефіциту.

Проведене дослідження дозволило нам запропонувати деякі шляхи оптимізації соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців в умовах воєнного стану. Так, у контексті розбудови нової української армії оптимізація соціальних практик відстоювання прав має відбуватися через:

1) цифровізацію: переведення 100% рапортів та довідок в електронну форму (через застосунки типу «Армія+») для ліквідації корупційних та бюрократичних ризиків;

2) інституційне посилення, тобто розширення повноважень Військового омбудсмена та створення незалежних інспекцій, що не підпорядковані безпосередньому командуванню військових частин;

3) правову просвіту, яка передбачає впровадження різних форм посилення юридичної грамотності для мобілізованих та діючих військовослужбовців, а також розвиток мережі безоплатної правничої допомоги безпосередньо в районах виконання завдань.

Таким чином, поставлені напочатку роботи дослідницькі завдання виконано. Ми вважаємо, що мета нашої роботи досягнута. Висунуті гіпотези в цілому підтвердилися.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз потреб та проблем ветеранів та ветеранок за 2024 рік: аналітичний звіт за результатами шостого онлайн-опитування / Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів України. Київ, 2024. 35 с. URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/ (дата звернення: 21.03.2026).

2. Афонін Є.А. Становлення ЗС України: соціальні та соціально психологічні проблеми. Київ : Інститут соціології НАН України; Інтерграфік. 2014. 304 с.

3. Баліч Н. Соціальні практики та їхня роль у сучасному суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. № 4. С.69-78.

4. Баловсяк Н. Комунікація державних органів України у Telegram в умовах воєнного стану. *Інтегровані комунікації*. 2025. № 1. URL: https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/429 (дата звернення: 06.04.2026).

5. Бородін І., Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. *European Political and Law Discourse*. 2017. Vol. 4. Is. 1. P. 164-171.

6. Військова юстиція та захист прав військових. Огляд міжнародного досвіду та тенденцій в Україні / А. Володенкова, Л. Галан, Д. Гаценюк та ін.; за заг. ред. А.Крикуна-Труша. Київ: Міжнар. фонд Відродження, 2023. 111 с.

7. Возна Л., Мельник О. Аналіз механізмів соціального захисту в Україні у контексті соціально-економічної нестабільності: державні програми та їх ефективність. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130). С. 169-177.

8. Гачак-Величко Л.А. Військовослужбовці як об’єкт соціально-психологічного дослідження. *Репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія».* 2023. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0bd13e65-307d-49d6-9a3e-7007a6bcb76b/content (дата звернення: 02.04.2026).

9. Гетманець О.П. Фінансова правосуб'єктність військовослужбовців в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 89-93.

10. Гідденс Е. Соціологія / пер .з англ. Київ: Основи, 1999. 726 с.

11. Головаха Є. Уявлення про достатність соціальних благ як показник адаптації населення до суспільних змін в Україні: Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2019. С. 68-75.

12. Головаха Є., Дембіцький С., Жуленьова О., Любива Т. Методики дослідження адаптації, інклюзії та зміни ідентичностей за умов масових міґрацій: розроблення та апробація. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020. № 2. С. 102-123.

13. Городяненко В.Г. Соціологія: підручник. 3-тє вид., доп. Київ: Академія, 2008. 544 с.

14. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.

15. Додонова В., Додонов Д. Зміст і структура соціальних практик. *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy*. 2024. Vol. 15 (1). С. 126-140.

16. Захищаємо права людини в контексті військової служби та створюємо правові механізми реінтеграції ветеранів. *Офіційний сайт правозахисної організації «Юридична сотня»*. URL: https://legal100.org.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 22.04.2026).

17. Івчук Ю.Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2 (45). С. 101-111.

18. Ігонін Р.В. Роль громадських організацій в інформаційно-правовому забезпеченні соціального захисту населення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 388-393.

19. Кацьора О.В. Соціологічні шляхи подолання соціальних проблем. *Мультіверсум: соціологічний альманах*. 2016. Вип. 1-2 (149-150). С. 205-212.

20. Ковальський В.В Принципи соціального захисту військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип. 89. Ч. 2. С. 144-150.

21. Ковбасюк С.В. Інституційний підхід в методології державознавства. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. Т. 1. С. 88-91.

22. Костенко Н.В., Іванов В.Ф. Досвід контент-аналізу: моделі та практики: монографія. Київ : Центр вільної преси, 2003. 200 с.

23. Кудринська Г.І., Лапан Т.Д. Химович О.С. Місія соціології в осмисленні російсько-української війни. *Габітус*. 2023. Вип. 51. С. 29-34.

24. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

25. Литовченко І.В. Структурно-функціоналістська парадигма в дослідженнях соціальних інститутів. *Репозитарій Державного університету «Київський авіаційний інститут»*. URL: file:///C:/Users/tbiri/OneDrive/!Downloads/alexi,+13%20(3).pdf (дата звернення: 28.03.2026).

26. Лукічов В., Арнаутова В., Нікітюк Т., Кучеренко С. Основні права військовослужбовців: довідник. Київ: ОБСЄ; МО України, 2020. 68 с.

27. Малюга Л.Ю. Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 150-159.

28. Марценюк Т. Забезпечення ґендерної рівності у Збройних Силах України. *EMPIRIO*. 2024. № 1. С. 44-54.

29. Наталія Вікторівна Паніна: життя, наукова діяльність, шлях у майбутнє / упор. Є. Головаха, К. Урсуленко. Київ: Вид-во «Факт», 2007. 182 с.

30. Новак-Каляєва Л.М. Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Держава та армія*. 2007. № 584. С. 158-166.

31. Паламарчук Т. Теоретичні підходи розуміння соціальних гарантій у системі соціальної безпеки держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Національна безпека*. 2024. С. 38- 45.

32. Паніна Н.В. Українське суспільство 1994-.2005: Соціологічний моніторинг. Київ: ІС НАНУ,. 2005. 157 с.

33. Перший Форум з військового права: Офіс Омбудсмана посилює гарантії прав військових і членів їхніх родин. *Офіційний сайт Офісу Омбудсмана України*. 11 вересня 2025 р. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/pershij-forum-z-vijskovogo-prava-ofis-ombudsmana-posilyuye-garantiyi-prav-vijskovih-i-chleniv-yihnih-rodin (дата звернення: 18.04.2026).

34. Піча В.М. Соціологічний словник. Львів: Магнолія-2006, 2021. 275 с.

35. Пометун О. Діяльнісний підхід. *Енциклопедія освіти*. 2021. С. 250-251.

36. Потопа К.Л., Барабанова В.В. Аналіз соціальних проблем та їх шляхи подолання для регулювання соціальної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2012. № 2. С. 102-104.

37. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія / за ред.: Є. О. Харитонова О.І. Харитонової К.Г. Одеса : Фенікс, 2023. 336 с.

38. Проблеми ВЛК та шляхи розв’язання: Омбудсман на засіданні РНБО надав рекомендації щодо вирішення питання. *Офіційний сайт Омбудсмана України* . 30 серпня 2023 р. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/problemi-vlk-ta-shlyahi-rozvyazannya-

ombudsman-na-zasidanni-rnbo-nadav-rekomendaciyi-shchodo-virishennya-pitannya?utm_source (дата звернення: 06.04.2026).

39. Рекшинський В.О. Соціально-правове значення неюрисдикційного захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 313-317.

40. Сингаївська І., Бузова В. Особливості реінтеграції ветеранів війни в професійну діяльність. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025 № 4 (80). С. 371-379.

41. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII (чинна редакція від 12.04.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 10.02.2026).

42. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (чинна редакція від 04.03.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 10.02.2026).

43. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2012-XII (чинна редакція від 15.02.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 12.01.2026).

44. Рекшинський В.О. Форми та способи захисту соціальних прав військовослужбовців в Україні : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». спец. 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. Київ : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2024.

45. Сороківська-Обіход А.І. Ретроспективний аналіз нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2024. № 2 (44). С. 132-137.

46. Соціологія: підручник / Ю.Ф. Пачковський, Н.В. Коваліско, І.В. Городняк та ін. ; за ред. Ю.Ф. Пачковського. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 418 с

47. Статути Збройних Сил України. Міністерство оборони України. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/statuti_zsu.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

48. Степаненко В. Концепція громадянського суспільства як дослідницька програма. *Теорія. Методи. Маркетинг*. 2022. № 3. С. 40-64.

49. Теремецький В.І., Кельбя С.Г. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні : монографія. Київ: Вид. дім «Гельветика», 2020. 404 с.

50. Токар П. Соціологія війни: дослідження та оцінки. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2022. № 2 (29). URL: http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/issue/view/16268

51. Требін М. Армія і політика: історична ретроспектива взаємодії. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4-5. С. 141-153.

52. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. Є. Головахи. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2022. 410 с.

53. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник. – Київ: Знання України, 2002. 263 с.

54. Худавердова А. Особливості соціально- правових уявлень військовослужбовців. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2022. Вип. 14. С. 76-82.

55. Циганок В.М. Сучасний стан законодавства України про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. URL. https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294609 (дата звернення: 26.01.2026).

56. Шлях пораненого: потреби, проблеми та бачення майбутнього: аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження / Правозахисний центр для військовослужбовців «Принцип», Дослідницька компанія Gradus Research, ГО «Terra U». Київ, 2023. 64 с. URL: https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2023/12/doslidzhennya.pdf (дата звернення: 19.03.2026).

57. Щорічна та спеціальна доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (2024, 2025 роки). *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/reports_list/upl_reports/264328.html (дата звернення: 13.05.2026).

58. Bourdieu P. Practical Reason: On the Theory of Action. Stanford University Press, 1998. 154 p. URL: https://monoskop.org/images/a/aa/Bourdieu_Pierre_Practical_Reason_On_the_Theory_1998.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

59. Durkheim E. The Rules of Sociological Method. New York; London; Toronto; Sydney: The Free Press, 1982. 270 p. URL: https://monoskop.org/images/1/1e/Durkheim_Emile_The_Rules_of_Sociological_Method_1982.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

60. Parsons T. The system of modern societies. Englewood Cliffs, New York : Prentice-Hall, 1971. 272 p. URL: ttps://archive.org/details/systemofmodernso00pars/page/n9/mode/2up (дата звернення: 28.02.2026).

61. Reckwitz A. The Society of Singularities / Futures of the Study of Culture, Interdisciplinary Perspectives, Global Challenges. P.141-154. URL: https://www.researchgate.net/publication/344087272_The_Society_of_Singularities (дата звернення: 05.03.2026).

62. Smelzer N.J. Sociology. Cambridge, USA : Blackwell, 1994. 388 p. URL: https://archive.org/details/sociology0000smel/mode/2up (дата звернення: 01.03.2026).

63. Sztompka P. Sociology of social change. Oxford – Cambridge. 343 p. URL: https://ru.scribd.com/document/459422711/Piotr-Sztompka-The-Sociology-of-Social-Change-pdf (дата звернення: 21.02.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

ПРОГРАМА ДОСЛІДЖЕННЯ

І. МЕТОДОЛОГІЧНА ЧАСТИНА

Обґрунтування актуальності проблеми

В умовах тривалого воєнного стану в Україні чисельність Збройних Сил суттєво зросла. Це призвело до навантаження на систему військового адміністрування. Військовослужбовці стикаються з викликами при реалізації своїх прав: оформленням виплат, отриманням медичної допомоги, проходженням ВЛК/МСЕК та отриманням статусів. Практики відстоювання цих прав еволюціонують від офіційних рапортів до публічних медіа-кампаній. Аналіз офіційних документів та публічних звернень дозволяє зафіксувати системні проблеми, неефективні ланки та нові поведінкові стратегії захисників.

Об’єкт дослідження: Соціальні практики та комунікативні стратегії захисту прав військовослужбовців ЗСУ під час воєнного стану.

Предмет дослідження: Структура, канали, ефективність та бар’єри соціальних практик відстоювання прав військовослужбовців, зафіксовані в офіційних документах, звітах правозахисників та медіа-джерелах.

Мета: Визначити ключові соціальні практики, до яких вдаються військовослужбовці для захисту своїх прав, та оцінити їхню результативність на основі аналізу документальних джерел.

Завдання:

1. Класифікувати основні порушення прав, які стають бар’єрами для захисту.

2. Виокремити основні канали (офіційні, громадські, публічні), що використовуються для відстоювання прав.

3. Оцінити роль і ефективність інститутів громадянського суспільства у правовому супроводі військових.

4. Виявити типові системні перешкоди (бюрократичні, правові, психологічні), які заважають успішному вирішенню питань.

4. Логічний аналіз основних понять (операціоналізація)

Соціальні практики відстоювання прав – повторювані, типізовані дії індивідів чи груп, спрямовані на відновлення, захист або реалізацію своїх законних інтересів (подання рапортів, судові позови, звернення на гарячі лінії, публікація постів у соцмережах).

Військовослужбовці ЗСУ – особи, які проходять дійсну військову службу у лавах Збройних Сил України під час дії воєнного стану.

Документ, як джерело – будь-яке матеріальне чи цифрове джерело інформації, створене людиною для фіксації та передачі правових, статистичних чи наративних даних.

Гіпотези дослідження

Гіпотеза 1. Офіційна вертикаль (подання рапорту) залишається формально головною, але найменш гнучкою та тривалою практикою через надмірну бюрократизацію військової системи.

Гіпотеза 2. Практика використання публічного простору (соцмережі, ЗМІ) є радикальним, але дієвим інструментом прискорення реакції з боку командування.

II. МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА

1. Визначення масиву документів (вибірка)

Для дослідження формується цільова вибірка документів, що поділяється на 4 блоки:

Блок 1. Документи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (доповіді, звіти, аналітичні записки, результати моніторингів).

Блок 2. Документи Міністерства оборони України (сайт МО України). (інституційні документи: Накази МОУ, Положення, Інструкції, Методичні та

довідкові матеріали МОУ, тобто документи, що регламентують діяльність спеціалізованих підрозділів МОУ, створених для фіксації та розслідування порушень прав військових).

Блок 3. Публікації в онлайн-виданнях «Українська правда», Цензор_NET, ГО «Правова позиція», РБК-Україна..

Блок 4. Публікації у профільних Телеграм-каналах (Публічні звіти ГО, дописи щодо захисту прав військових або про їх порушення, офіційно зареєстровані електронні петиції, текстові кейси зі спеціалізованих правозахисних груп у соцмережах, де військові описують свій досвід вирішення проблем).

2. Критерії відбору документів

Часові межі: період повномасштабного воєнного стану (з 24.02.2022 по теперішній час, з акцентом на актуальні кейси 2025–2026 років).

Автентичність та релевантність: аналізуються документи з офіційних сайтів Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Офісу Військового Омбудсмана, Міністерства Оборони України, офіційних сайтів медіа: Українська правда, Цензор_NET, РБК-Україна, ГО «Правове забезпечення».

3. Процедура аналізу: якісно-кількісний аналіз.

Буде застосовано комбінацію якісного аналізу (для вивчення контексту, суті проблем та мотивації) та кількісного контент-аналізу (для підрахунку частоти згадувань конкретних проблем).

Схема кодування (категорії аналізу):

Причина звернення (Категорія «Проблема»):

- Грошове забезпечення / виплати.
- Медичне забезпечення / ВЛК / МСЕК / лікування.
- Звільнення зі служби / ротація / відпустки.
- Статус УБД / державні нагороди.

Форма захисту (Категорія «Практика»):

- Адміністративна (рапорт, скарга керівництву).
- Громадська (звернення до ГО, волонтерів).

- Медійна (публікація в соцмережах, інтерв'ю).
- Судова (позов до суду).

Результативність (Категорія «Наслідок»):

Позитивний результат (вирішено на користь військового).

Негативний результат (відмова, ігнорування).

Процес триває / невизначено.

III. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПЛАН

1. Етап підготовки (1-2 тижні): Збір нормативної бази, завантаження звітів правозахисних організацій, формування бази лінків та текстів для аналізу.

2. Етап кодування та аналізу (3-4 тижні): Текстовий аналіз відібраних документів, заповнення матриць контент-аналізу, класифікація кейсів.

3. Етап узагальнення (1-2 тижні): Зведення кількісних показників, інтерпретація результатів, підготовка фінального аналітичного звіту та рекомендацій для органів влади/ГО.

Додаток Б

Перелік документів, які підлягали аналізу

Блок 1. Документи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Документи відображають практику відстоювання прав військовослужбовців та членів їх родин з боку Омбудсмана та Військового Омбудсмана.

1. Щорічна доповідь Уповноваженого про стан додержання прав людини (Розділ «Права військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх родин» за 2024 рік) – базовий документ для аналізу динаміки та структури скарг. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/reports_list/upl_reports/264328.html

2. Щорічна доповідь Уповноваженого (відповідний аналітичний розділ за 2025 рік) – для порівняння тенденцій та виявлення нових викликів. https://www.rada.gov.ua/documents/reports_list/upl_reports/264328.html

3. Спеціальна доповідь Омбудсмана за результатами моніторингу військово-лікарських комісій (ВЛК) – аналіз порушень прав на якісну медичну експертизу. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/zahist-prav-vijskovosluzhbovciv-ofis-ombudsmana-zdijsniv-monitoring-100-vlk

4. Офіційне роз’яснення Офісу Омбудсмана: «Алгоритм дій військовослужбовця у разі ігнорування або відмови у розгляді рапорту» – інструкція, що фіксує практику адміністративного захисту. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/voyennij-stan/prava-vijskovosluzhbovciv

5. Звіт про результати моніторингового візиту Офісу Військового Омбудсмана до бойових підрозділів щодо дотримання прав військовослужбовців. URL: https://milomb.gov.ua/novyny/komanda-viyskovogo-ombudsmana-provela-monitoring-u-boyovih-pidrozdilah

6. Аналітична довідка Уповноваженого щодо забезпечення прав родин зниклих безвісти та полонених військовослужбовців – аналіз соціальних практик взаємодії родин із державними органами. URL:

https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/1-12112025-0938-viplati-rodinam.pdf

7. Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець заявив, що за останні роки збільшилась кількість звернень щодо порушень прав громадян з боку територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП). За його словами, якщо у 2022 році було зафіксовано 18 звернень, то до 2025-го їх кількість зросла в понад 300 разів. . URL: https://suspilne.media/1344612-kilkist-skarg-sodo-porusenna-prav-gromadan-z-boku-tck-zrosla-bils-niz-u-300-raziv-z-2022-roku-lubinec/

Блок 2. Документи Міністерства оборони України (сайт МО України)

Документи відображають нормативно-правове регулювання, відомчі стандарти та практику внутрішнього контролю.

8. Положення про Центральне (Головне) управління захисту прав військовослужбовців. URL: https://mod.gov.ua/zahist-prav-vijskovih

9. Положення про урядову гарячу лінію МОУ «1512». URL: https://turbota.mil.gov.ua/dovidnyk-poranenogo

10. Наказ МОУ № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в ЗСУ» (із останніми змінами щодо скасування статусу «обмежено придатний»). URL: https://ips.ligazakon.net/document/RE15800

11. Наказ МОУ від 21 квітня 2026 року «Про утворення комісії Міністерства оборони України з питань проходження військової служби». URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-pro-utvorennya-komisiyi-ministerstva-oboroni-ukrayini-z-pitan-prohodzhennya-vijskovoyi-sluzhbi

12. Звіт Головного управління захисту прав військовослужбовців МОУ за результатами інспектування військових частин. URL: https://mod.gov.ua/news/golovne-upravlinnya-zahistu-prav-vijskovosluzhbovcziv-rozglyanulo-ponad-3-600-zvernen-z-pochatku-roku

13. Офіційне роз’яснення Департаменту фінансового забезпечення МОУ щодо порядку виплати «бойових» (100 тис. грн) та додаткових винагород. URL: https://social.mil.gov.ua/groshove-zabezpechennya/groshove-zabezpechennya.html

14. Інструкція МОУ щодо впровадження електронного документообігу та цифрових рапортів (додаток «Армія+»). URL: https://www.zsu.gov.ua/news/nova-instrukcziya-na-armiya

Блок 3. Онлайн-видання «Українська правда», «Цензор.NET», «Правова позиція», РБК «Україна».

Відображає незалежну медійну експертизу, журналістські розслідування та суб’єктивний досвід військових.

15. Ташков М. (офіцер ЗСУ). «Віримо в ЗСУ?»: як держава крок за кроком зменшувала реальне забезпечення військових. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2026/06/20/8040234/

16. Татік Ю. (Президентка АО «Всеукраїнська асоціація адвокатів). Хто та як захищає права військових в Україні. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2025/03/25/7504339/

17. Кейс юридичного супроводу «Стіна бюрократії: як поранені військові борються за виплати та статус УБД». URL: https://legalposition24.com/2025/08/cases-military-law-267/

18. Журналістське розслідування УП щодо корупційних скандалів у системі МСЕК / ВЛК «Чим хворіє ВЛК? Що не так в роботі військово-лікарських комісій?». URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/07/24/7467106/

19. Гончарова К., Козян Т. Командир ігнорує рапорт. Куди звертатися військовому, якщо не дозволяють звільнитися. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/komandir-ignorue-raport-shcho-robiti-viyskovomu-1779453886.html

20. Репортаж УП про акції та петиції родин військовослужбовців «Полон вбиває». URL: https://www.pravda.com.ua/news/2023/12/10/7432449/

21. Тищенко К. Інтерв'ю з військовим омбудсманом «Офіс Військового омбудсмана за 4 місяці отримав майже 8 тисяч скарг _ Решетилова». URL: https://www.pravda.com.ua/news/2026/06/06/8038086/

Блок 4. Профільні Телеграм-канали

Джерела неформальної, горизонтальної комунікації, швидкого реагування та мережевої взаємодопомоги.

22. Пост-роз'яснення у ТГ-каналі «Адвокат ЗСУ» з шаблоном рапорту на звільнення за сімейними обставинами – приклад правової самодопомоги через месенджери. https://t.me/kurdasadvokat

23. Публікація у ТГ-каналі ГО «Юридична сотня»: Чи може кримінальна юстиція не лише притягувати до відповідальності, а й допомагати усунути причини правопорушення та зменшувати ризик його повторення? – Роз'яснення щодо судово-реабілітаційна процедура — це сучасний підхід у правосудді, який поєднує відповідальність із лікуванням, реабілітацією та соціальною і правовою підтримкою. Її мета – зменшити ризик повторних правопорушень і допомогти людині повернутися до цивільного життя. https://t.me/yursotnya

24. Серія постів-консультацій у ТГ-каналі правозахисного центру «Принцип» за тегом #ВЛК. Аналіз найпоширеніших запитань та відповідей щодо медичних прав. https://t.me/pryncyp_bot

25. Дописи-звернення у великому волонтерському ТГ-каналі «Повернись живим» щодо захисту прав конкретного підрозділу, який залишився без забезпечення – практика використання медійного капіталу волонтерів як важеля впливу. https://t.me/savelifeua

26. Маніфест/звернення ініціативної групи родин військових у ТГ-каналі «Шлях додому» (чи аналогічних) з вимогою демобілізації – документ, що

відображає практику горизонтальної низової мобілізації. https://t.me/shlyah_dodomu

27. Пости-дописи у ТГ-каналі військового блогера «Офіцер+» з критикою «паперової армії» та радянських методів управління – фіксація неформального протесту та захисту гідності всередині системи. https://t.me/officermedua

Аналітичне опитування (опитування-голосовалка) на ТГ-каналі «STERNENKO» на тему: «З якими труднощами ви стикаєтесь під час оформлення статусу УБД?» – первинний соціологічний документ, що відображає колективну думку суб'єктів дослідження. https://t.me/ssternenko

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Давиденко Катерина Анатоліївна, студентка IV курсу бакалаврату, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти davidenkokatya89@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальні практики відстоювання прав військовослужбовців ЗСУ в умовах воєнного стану» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

10.06.2026 К.А. Давиденко

Науковий керівник,
к.соц.н., доцент кафедри соціології
10.06.2026 Т.Ф. Бірюкова